

1723-1736 İRAN SEFERLERİ SIRASINDA ANKARA KAZASINDAN TOPLANAN AVARIZ VERGİLERİ (ŞER‘İYYE SİCİLLERİNE GÖRE)

Sevda DANIK*

Özet

Bir savaş karşısında gereken olağanüstü harcamaları karşılamak üzere Divan tarafından konulan; miktarı, zamanı ve çeşidi önceden bilinemediği için kanunnamelere geçirilmeyip, ancak sefer ilanında padişah fermanıyla toplanan vergilere “avarız” adı verilmiştir. Avarız, nüzül, sürsat, imdâd-ı seferiyye, imdâd-ı hazariyye, menzil giderleri, ordu için temin edilen hayvanlara yapılan masraflar, paşalar için harcanan paralar, ferman ile görevlendirilen kişilerin yemek ve konaklama giderleri, teftiş için gelen görevlilere, şehir kethüdalarına, mahkeme çalışanlarına ücret, mahkeme harçları; kısacası o yerde devlet adına yapılan her tür masraf ve devlet memurlarının ücret ve giderleri avarız türü vergilerden olup, o yerin halkından tahsil edilmiştir.

Bu çalışmada Ankara Kazası esas alınarak, 1723-1736 İran seferleri sırasında hangi vergilerin toplandığı, bu vergilere sonradan ne tür eklemeler yapıldığı, vergi toplanırken nasıl bir yol izlendiği, halkın ödemek zorunda kaldığı vergi miktarı; dolayısıyla halkın savaştan iktisadi açıdan nasıl etkilendiği incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Ankara Sancağı, Anadolu Eyaleti, avarız, imdâd-ı seferiyye, imdâd-ı hazariyye, olağanüstü vergiler, Paşalar.

AVARIZ TAXES COLLECTED FROM ANKARA DISTRICT DURING THE IRANIAN WARS IN 1723-1736 (ACCORDING TO COURT RECORDS)

Abstract

In order to cover the extraordinary expenses required in the face of a war, the amount, time and type put in by assembly was not passed to the laws because it was not known in advance, but the taxes collected during war by the Sultan's edict were called “avarız”. Avarız, nüzül, sürsat, imdâd-ı seferiyye, imdâd-ı hazariyye, range expenses, expenses for the animals provided for the army, money spent for Pashas, food and accommodation expenses of persons appointed by the edict, the officials who came for inspection, the city governors, remuneration for court employees, court fees. In shortly, all kinds of expenses made on behalf of the state in that place and the wages and expenses of public officials are from avarız type taxes and were collected from the people of that place.

In this study, based on the Ankara district, it was examined which taxes were collected during the Iranian wars in 1723-1736. What kind of additions were made to these taxes later, how the way was followed when collecting taxes, the amount of taxes the people had to pay. Thus, how people were affected economically by the wars.

Key words: Ankara Sanjak, Anatolian province, avarız, imdâd-ı seferiyye, imdâd-ı hazariyye, extraordinary taxes, Pashas.

* Dr., Fırat Üniversitesi, ORCID 0000-0003-2705-6250, sdanik@firat.edu.tr

Giriş

Osmanlı Devleti'nde Tanzimat'a kadar devlet gelirlerini hazine adına toplayıp, devlet hizmetlerini yerine getirmek için yapılacak harcamaları bir merkezden idare eden bugünkü anlamda bir devlet bütçesi ve bu harcamaların belirli bir prensibe göre halka tevzi ve taksimini sağlayan bir vergi anlayışı yoktu. Devlet vergi toplamak hak ve yetkisinin önemli bir kısmını dirlik, malikâne veya vakıf şeklinde, çeşitli hizmet ve vazife sahiplerine bırakmıştı. Buna göre padişah da dahil herkes, kendine tahsis edilmiş olan arazi ve reayanın sahibi sıfatı ile toplama usulleri çeşit ve miktarları bütün ayrıntıları kanunlar tarafından tespit edilmiş olan şer'î ve örfî birçok harç ve resimleri kendi adlarına toplar ve gelirlerin karşılığı olarak memuriyetlerine ait görevlerini yerine getirirlerdi. Ancak devlet zaruri hallerde tebaasından her türlü hizmet veya yardımı isteyebilirdi¹.

Osmanlı Devleti'nde vergiler "rüsûm-ı şer'îyye", "rüsûm-ı örfîyye" ve "tekâlif-i divaniyye" olmak üzere üç kısma ayrılmıştır. Öşür, resm-i çift, resm-i ağnam gibi vergiler rüsûm-ı şer'îyye içine girerler. Devletin yürütme ve uygulama görevini yapmakla görevlendirilen memurlara, reaya tarafından ödenen vergiler rüsûm-ı örfîyye olarak adlandırılmıştır. Bu vergiler cürüm cinayet, arûs, bennak, mücerret ve kanunnamelerde adları sayılan veya sayılmayan köy ve şehre göre türleri ve konuları değişen daha pek çok vergidir. Tekâlif-i divaniyye ise bir savaş karşısında gereken olağanüstü harcamaları karşılamak üzere Divan tarafından konulan; miktarı, tekrarlanma süresi ve çeşidi önceden bilinemediği için kanunnamelerde yer almayan; ancak sefer ilanında padişah fermanıyla toplanan vergilerdir². Bu vergiye daha çok "avarız" ve "avarız-ı divaniyye" denilmektedir.

Avarız vergisinin tarihi çok eskidir ve Fatih Sultan Mehmed zamanına kadar gider³. Sefer çıktığı zaman avarız vergilerinin toplanmasına Divan karar verir ve baş şehirden mübaşirler (avarızcılar) gönderilirdi. Bu çeşit vergilerin ödenmesinde aranan şart ise mülk sahibi olunmasıydı. Ancak bu vergiler sadece sefer masraflarını karşılamak için alınan paralar değildi. Memleket içinde pek çok nedenle görevlendirilen devlet görevlileri de görevin kendilerine yüklediği giderleri ve yolluklarını geçtikleri veya vardıkları yerlerin reayasına ödetirlerdi.

¹ Ömer Lütfi Barkan, "Avârız", *İslâm Ansiklopedisi (MEB)*, c. 2, 5. Baskı, 1997, s. 14.

² Mustafa Akdağ, *Türkiye'nin İktisadî ve İctimaî Tarihi*, Yapı Kredi Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 2014, s. 553-555.

³ Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü I*, M.E.B., İstanbul, 1993, s. 112.

Bu tip masraflar o yerin kadısı başkanlığında toplanmış olan yerli bir kurul tarafından halka tevzi edilirdi⁴. Sefer zamanlarında bu masraflar daha da artardı.

Ankara, merkezi bir konumda olduğundan, İran seferiyle görevlendirilen paşalar (valiler) geliş-gidişlerinde Ankara'da birkaç gün konaklamak isterlerdi. Paşa ve kapu halkının sefere giderken masrafları daha çok konaklama, yeme-içme, nakit para, hediyeler ve sefer ile ilgili iken; seferden döndüklerinde konaklama, yeme-içme ve hediyelerden oluşurdu. Ancak bu masraflar büyük miktarlara ulaştığından paşalara Ankara'ya uğramamaları rica edilirdi.

Eşkıyalığın arttığı ve halkın şikâyetlerinin yoğunlaştığı zamanlarda Anadolu'yu teftiş etmek üzere eyalet ve sancaklardan paşalar gönderilirdi. Ancak paşaların sayıları binleri bulan kapu halkıyla gelmeleri, nakit para ve hediyeler ile konaklama, yeme-içme giderlerinin büyük miktarlara ulaşması nedeniyle, çoğu zaman Ankara'ya uğramamaları için para ve hediyeler gönderilirdi.

Sefer zamanlarında zahire ve savaş mühimmatları katır ve deve ile taşınırdı. İhtiyaç duyulan sayıda katır ve deve sancaklara tevzi edilir ve merkezden gönderilen bir mübaşir tarafından satın alınmaları sağlanırdı. Ancak katır ve deve bedelleri dışında, başka masraflarda bu giderlere ek yapılırdı.

Sefer zamanlarında menzillerin önemi artar ve menzil beygirleri iltizama verilerek, diğer masraflar ile birlikte sancaklara tevzi edilirdi. Masrafların artması durumunda "menzil imdâdiyyesi" adıyla ayrıca yardım alınırdı.

İncelenen belgelerde neredeyse vergiler kadar, vergilere eklenen diğer masrafların olduğu ya da bir vergiye eklenmeksizin doğrudan büyük miktarlarda masraf yapıldığı ve bütün masrafların o yerin halkına yüklendiği görülmektedir. Bir sancağa düşen masraf, sancağa bağlı kazaların mahalleleri ile nahiyelerin köylerine taksim edilerek toplanırdı. 1723-1736 yıllarında Anadolu Eyaleti'ne bağlı Ankara Sancağı'nın sekiz kazası vardı. Bunlar Ankara (Nefs-i

⁴ M. Akdağ, *Türkiye'nin İktisadî ve İctimaî Tarihi*, s. 550. Bu tip vergilerin başlıcaları; mukâbele akçesi, avarız akçesi, menzil malı, konak masrafı, han, hane ve çayır kirası, bedel-i nezîl, peksimet baha, zahire baha, ulûfe baha, kumanya baha, tayinât bedeli, nan baha, katkı baha, ta'amiye ve nevale baha'dır. Abdurrahman Vefik Sayın, *Tekâlif-i Kavaidi (Osmanlı Vergi Sistemi)*, Maliye Bakanlığı, Ankara, 1999, s. 99; Avarız, nüzül, sürsat, imdâd-ı seferiyye, imdâd-ı hazariyye, kürekçi bedeli, bedel-i beldar, yaylakiye, kışlakiye, tekâlif-i örfiyye, menzil ücretleri, ordu için temin edilen hayvanlara yapılan masraflar, paşalar için harcanan paralar, ferman ile görevlendirilen kişilere verilen zahire, konak ücretleri, teftiş için gelen görevlilere, şehir kethüdalarına, kadılara, naiplere, mübaşirlere, menzil beygirlerine, kaza halkı tarafından görevlendirilen kişilere, muhızırbaşılara, muhızırlara, mahkeme kâtipleri ile hademelere, mukayyidlere, sekbanbaşılara, sekbanlara verilen ücretlerle diğer giderler avarız türü vergilerdendir. Yücel Özkaya, "XVIII. Yüzyılın Sonlarında Tevzi' Defterlerinin Kontrolü", *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, S. 1, 1991, s. 135.

Ankara), Yabanabad, Ayaş, Murtazaabad, Şorba, Çubukabad, Haymanateyn ve Yörük'dü⁵. Ankara Kazası merkez kazaydı ve bu kazanın Kasaba, Bacı ve Çukurcak adlı üç nahiyesi vardı. Ankara Kazası'nın 86 mahallesi⁶; Kasaba, Bacı ve Çukurcak Nahiyesi'nin ise toplam 100 civarında köyü vardı⁷.

Bu çalışmada Osmanlı Devleti'nin 1723-1736 yılları arasında İran üzerine yaptığı seferler sırasında toplanan avarız türü vergiler Ankara Şer'iyeye Sicilleri esas alınarak⁸, Ankara Kazası ve bu kazaya bağlı nahiyeler özelinde incelenmiş; savaşların vergileri nasıl etkilediği, toplanan vergi çeşitleri, vergilere sonradan ne tür eklemeler yapıldığı ve halkın vergilere tepkisi üzerinde durulmuştur.

1. Avarız ve Nüzül Vergisi

Başlangıçta sefer masraflarını karşılamak için toplanan avarız⁹ ve sefere giden ordunun buğday ve arpa gibi hububat ihtiyaçlarının karşılanması amacıyla konulan ve aynı olarak alınan nüzül, zamanla düzenli hale gelmiş ve her ikisi de nakit olarak toplanmıştır¹⁰.

Avarız vergileri, yükümlülere toplu bir şekilde sorumlu tutar¹¹, avarız hanesi olarak adlandırılan birimler üzerinden mahalle ve köylerin tahammüllerine göre tevzi edilirdi¹². Her sancağın ödeyeceği avarız ve nüzül

⁵ A.Ş.S. nr. 113, vrk. 65, b. 255.

⁶ A.Ş.S. nr. 98, vrk. 89, b. 496, b. 497. Masraflar, 1723'ten 1730 yılına kadar Ankara Kazası'nın 274,5 avarız hanesine, 1731'den sonra ise 274 avarız hanesine tevzi edilmiştir.

⁷ Nahiyelere tevzi edilen masraflar bazen 97, bazen 102 köye tevzi edilmiştir. A.Ş.S. nr. 104, vrk. 85, b. 416; A.Ş.S. nr. 98, vrk. 90, b. 498, b. 499. Bacı ve Çukurcak bazı belgelerde kaza olarak geçmektedir. A.Ş.S. nr. 101, vrk. 142, b. 738. Bacı ve Çukurcak önceleri birer nahiyeye iken sonradan kaza olmuştur. Bu iki nahiyenin şartlara göre nahiyeye veya kaza olabildikleri anlaşılmaktadır. Özer Ergenç, *XVI. Yüzyılda Ankara ve Konya*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2012, s. 74-75.

⁸ 18. yüzyılın sonlarından itibaren eyaletlerin mahalli masrafları için toplanacak vergiler, devlet memurları tarafından tespit edilir ve "tevziât" veya "salyâne" denilen defterlere kaydedilerek tahsil edilirdi. Tevziât defterlerine o bölge halkının ödemesi gereken masraflar, oradan gelip-geçen memurların menzil ücretleri ile kaldıkları süre içinde oluşan masrafları; vali, mütesellim ve voyvodalar ile köy muhtarlarının masrafları vs. kaydedilirdi. *Başbakanlık Osmanlı Arşivi Rehberi*, (Yayına Hazırlayanlar: Yusuf İhsan Genç, Hacı Osman Yıldırım, Nazım Yılmaz vd.), 2. Baskı, İstanbul, 2000, s. 53-54. Bu tür masrafların tevziât defterleri ortaya çıkmadan önce sicillere kaydedildiği anlaşılmaktadır.

⁹ Ahmet Tabakoğlu, *Osmanlı Mâlî Tarihi*, 1. Baskı, Dergah Yayınları, İstanbul, 2016, s. 368.

¹⁰ Ömer İşbilir, "Nüzül", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, c. 33, İstanbul, 2007, s. 311.

¹¹ A. Tabakoğlu, *Osmanlı Mâlî Tarihi*, s. 365.

¹² Cafer Çiftçi, "Osmanlı-Avusturya Savaşları Esnâsında Bursa Halkının Avârız Türü Vergi Yükünden Örnekler (1686-1688)", *Osmanlı Araştırmaları*, c. 20, Aralık 2000, s. 250. Avarız vergilerinden bazı grup ve kişiler muaf tutulmuştur. Askeriler, vakıf görevlileri, mali sorumluluğu olan memurlar, sakat ve çalışamayacak durumda olanlar avarız hanesi hesaplarının dışında bırakılmıştır. Levent Küçük, "Osmanlı İmparatorluğunda Mekân Organizasyonunun Gerçekleştirilmesinde Avarız Vergilerinin Rolü", *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi*, c. 32, S. 32, 2016, s. 200.

miktarı önceden tespit edilmiş ve Hazine-i Amire'de bulunan mevkufât defterlerine kaydedilmişti. Her sene devlet tarafından sancağa bir mübaşir gönderilir ve mevkufât defterine göre avarız ve nüzül vergisi toplanırdı. Ankara Sancağı'na bağlı kazaların 1723 yılında 1404,5 ve 1,5 rub¹³ avarız haneleri ile 84293 akçe mütekâidin¹⁴ akçeleri olup, her bir avarız hanesinden 500 akçe avarızları ve bedel-i mütekâidin akçesi alınıp, bunun dışında mübaşirin maaşı için her bir avarız hanesinden 50 akçe alınması ve avarız için alınan akçenin her 110 akçesinden bir esedi kuruş alınması emredilmiştir¹⁵. Nüzül için ise; Ankara Sancağı'na bağlı kazaların 1404,5 ve 1 rub nüzül haneleri olup, her bir hanesinden 600 akçe bedel-i nüzülları ile mübaşirin maaşı için her bir nüzül hanesinden 30 akçe alınması ve nüzül için alınan akçenin her 110 akçesinden bir esedi kuruş alınması emredilmiştir¹⁶.

Avarız ve nüzül fermanlarına göre, Ankara Kazası sakinlerinin ödemesi gereken avarız ve nüzül vergileri birlikte toplanırdı. Mesela 1725 yılında bu vergileri toplamak üzere Devlet-i Aliye'den Kayserili es-Seyyid Osman Ağa gönderilmiştir. Mevkufât defterine göre Çukurcak ve Bacı nahiyelerinin dışında, Ankara Kazası'nda bulunan mahalle ve Kasaba Nahiyesi'nde bulunan köylerin 516,5 avarız haneleri olup, avarız ve nüzül bedeli 5824,5 kuruştur¹⁷. Bu vergiye;

¹³ Rub' dörtte bir demektir. Bazen avarız haneleri yazılırken rub hane şeklinde yazılmıştır. Mesela Kasaba Nahiyesi'nde 3 köyün 3, bir köyün ise 1 rub hanesi vardır ve 10 rub hane 13,5 avarız hanesine eşit sayılmıştır. Burada rub hanenin neye göre hesaplandığı belli değildir. *A.Ş.S. nr. 99*, vrk. 107, s. 206, b. 618. Rub'un bir diğer kullanımı para ile ilgilidir. Kuruşun dörtte birini ifade eder. Kuruş 120 akçe olduğundan dörtte biri (yani rub'u) 30 akçedir. Para olarak 1 rub 30 akçedir.

¹⁴ Bedel-i mütekâidin, avarız türü bir bedeldir. A. Tabakoğlu, *Osmanlı Mâlî Tarihi*, s. 375.

¹⁵ *A.Ş.S. nr. 99*, vrk. 106, b. 616; *A.Ş.S. nr. 101*, vrk. 96, b. 587; *A.Ş.S. nr. 101*, vrk. 141, b. 737; *A.Ş.S. nr. 102*, vrk. 145, b. 773; *A.Ş.S. nr. 103*, vrk. 53, b. 362; *A.Ş.S. nr. 104*, vrk. 96, b. 460; *A.Ş.S. nr. 106*, vrk. 84, b. 330; *A.Ş.S. nr. 108*, vrk. 104, b. 480; *A.Ş.S. nr. 110*, vrk. 85, b. 371; *A.Ş.S. nr. 110*, vrk. 146, b. 514; *A.Ş.S. nr. 112*, vrk. 85, b. 299; *A.Ş.S. nr. 114*, vrk. 96, b. 448; *A.Ş.S. nr. 115*, vrk. 65, b. 359; *A.Ş.S. nr. 116*, vrk. 77, b. 436. Avarız hane sayısı 1736 yılına gelindiğinde 1274 ve 1,5 rub'a, mütekâidin bedeli ise 76462 akçeye düşmüştür.

¹⁶ *A.Ş.S. nr. 99*, vrk. 106, b. 617; *A.Ş.S. nr. 101*, vrk. 96, b. 588; *A.Ş.S. nr. 101*, vrk. 134, b. 719; *A.Ş.S. nr. 102*, vrk. 144, b. 772; *A.Ş.S. nr. 103*, vrk. 53, b. 361; *A.Ş.S. nr. 104*, vrk. 96, b. 461; *A.Ş.S. nr. 106*, vrk. 84, b. 329; *A.Ş.S. nr. 108*, vrk. 104, b. 481; *A.Ş.S. nr. 110*, vrk. 85, b. 372; *A.Ş.S. nr. 110*, vrk. 146, b. 515; *A.Ş.S. nr. 112*, vrk. 85, b. 300; *A.Ş.S. nr. 114*, vrk. 96, b. 449; *A.Ş.S. nr. 115*, vrk. 65, b. 358; *A.Ş.S. nr. 116*, vrk. 78, b. 437. Nüzül hane sayısı 1736 yılına gelindiğinde 1274 ve 1 rub'a düşmüştür.

¹⁷ İspanyol kökenli kuruşlar riyal, Hollanda kökenli kuruşlar ise esedi kuruştur. Osmanlı kaynaklarında kuruş tek yazıldığında riyal denilen paradır; ancak riyal'e 1690'dan sonra rastlanmaz. Esedi kuruş ise genelde "esedi" veya "esedi kuruş" şeklinde yazılmıştır. 1704 yılında Osmanlı Devleti'nin esedi standardında kendi kuruşlarını darp etmeye başlamasıyla yeni kuruşa, sadece "kuruş" denilmiş ve 120 akçe rayiç konulmuştur. 1719 yılının Kasım ayı başlarında ilk defa yayınlanan rayiç listesinde tuğralı cedit kuruş (Osmanlı kuruşu) 120 akçe, atik esedi kuruş 144 akçedir ve incelenen dönemde rayiçleri değişmemiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Sevda Danık,

mübaşire verilen 50 kuruş, mübaşirin üç günlük harcı 16 kuruş, harc-ı muhakeme 90 kuruş, eminiye, huddâmiye, çukadariye, mukayyide, kâtiplere, muhızrlara ve muhızrbaşına verilen 32 kuruş daha eklenmiştir. Toplam 6012,5 kuruş, Ankara Kazası'nda ve Kasaba Nahiyesi'nde bulunan 372 avarız hanesine¹⁸ tevzi edilmiştir. Bacı Nahiyesi'nin 19,5 ve 1,5 rub avarız ve nüzül hanesinin payına 225 kuruş düşmüştür. Bu miktara nahiye ahalisinin bazı masrafları olan 19 kuruş daha eklenerek, toplam 244 kuruş nahiyedeki köylere tevzi edilmiştir. Çukurcak Nahiyesi'nin ise 17 avarız ve nüzül hanesinin payına 192 kuruş düşmüş; bu miktara nahiye ahalisinin bazı masrafları olan 18 kuruş daha eklenerek, toplam 210 kuruş nahiyedeki köylere tevzi edilmiştir (bkz. Tablo-1)¹⁹.

Tablo-1: Ankara Kazası ile Kasaba, Bacı ve Çukurcak Nahiyelerine Tevzi Edilen Avarız-Nüzül Vergisi (1723-1736)

Tarih	Ankara Kazası ve Kasaba Nahiyesi				Bacı Nahiyesi			Çukurcak Nahiyesi		
	Avarız Hane	Tevzi Edilen Hane	Avarız, Nüzül (Kuruş)	Avarız, Nüzül, Masraf (Kuruş)	Avarız Hane	Avarız, Nüzül (Kuruş)	Avarız, Nüzül, Masraf (Kuruş)	Avarız Hane	Avarız, Nüzül (Kuruş)	Avarız, Nüzül, Masraf (Kuruş)
1723 ²⁰	516,5	372	5824,5	6001	19,5 1 rub	225	244	17	192	226
1724 ²¹	516,5	372	5824,5	6014	19,5 1 rub	225	249,5	17	192	231,5
1725 ²²	516,5	372	5824,5	6012,5	19,5 1 rub	225	244	17	192	210
1726 ²³	516,5	372	5824,5	6022,5	19,5 1 rub	225	244	17	192	210
1727 ²⁴	519,5	375	5858,5	6045,5	19,5 1 rub	225	244	17	192	210
1728 ²⁵	519,5	375	5858,5	6045	19,5 1 rub	225	244	17	192	210
1729 ²⁶	519,5	375	5858,5	6046	19,5 1 rub	225	244	17	192	210

Orta Anadolu'da Para ve Fiyatlar (1688-1760), (Fırat Üniv. Sos. Bil. Ens. Basılmamış Doktora Tezi), Elazığ, 2020, s. 30-31, 83, 100.

¹⁸ Mevkufât defterlerine göre Ankara Kazası'nda bulunan mahalle ve Kasaba Nahiyesi'nde bulunan köylerin 516,5 avarız hanesi olmasına karşın, avarız ve nüzül vergisi ile diğer masraflar 372 avarız hanesine tevzi edilmiştir (bkz. Tablo-1).

¹⁹ A.Ş.S. nr. 101, vrk. 142, b. 738.

²⁰ A.Ş.S. nr. 99, vrk. 107, s. 206, b. 618.

²¹ A.Ş.S. nr. 101, vrk. 97, s. 589, b. 1.

²² A.Ş.S. nr. 101, vrk. 142, b. 738.

²³ A.Ş.S. nr. 102, vrk.145, b. 774.

²⁴ A.Ş.S. nr. 103, vrk. 53, s. 100, b. 363.

²⁵ A.Ş.S. nr. 105, vrk. 79, b. 353.

²⁶ A.Ş.S. nr. 106, vrk. 84, b. 331.

1730 ²⁷	519,5	375	5858,5	6046	19,5 1 rub	225	244	17	192	210
1731 ²⁸	520,5	376	5870,5	6068	19,5 1 rub	225	244	17	192	210
1732 ²⁹	520,5	375,5	5870,5	6082	19,5 1 rub	225	244	17	192	210
1733 ³⁰	520,5	375,5	5870,5	6083	19,5 1 rub	225	244	17	192	226
1734 ³¹	520,5	375,5	5870,5	6083	19,5 1 rub	225	244	17	192	210
1735 ³²	520,5	375,5	5870,5	6083	19,5 1 rub	225	244	17	192	210
1736 ³³	520,5	375,5	5870,5	6083	19,5 1 rub	225	244	17	192	210

Avarız ve nüzül vergisi toplanırken, önceden tespit edilmiş vergi miktarına mübaşiriye, mübaşirin üç günlük harcı ve menzil kirası; ahalinin bazı masrafları ve mahkeme harcı eklenerek, halka tevzi edilmiştir. Nahiyelerin payına düşen miktara da ahalinin bazı masrafları eklenmiştir. Ancak avarız ve nüzül vergisine başka masraflar eklenmemiştir. Bu nedenle her bir avarız hanesine isabet eden miktar 16 kuruş 12 akçe ile 16 kuruş 24 akçe arasında kalmıştır³⁴.

2. Sürsat-İştirâ Vergisi

16. yüzyılın sonundan itibaren ordudaki iâşe ihtiyacını karşılamak için "sürsat" adı altında yeni bir vergi ortaya çıkmıştır. 17. yüzyılın ilk çeyreğinden itibaren hem nakit hem de aynî olarak tahsil edilmeye başlanan sürsatta³⁵, devletin koyduğu resmi fiyatlar geçerliydi. Sürsat un, arpa, yağ, bal, koyun, ekmek, saman, ot, odun gibi maddeleri içerirdi. İştirâ ise sürsat ile aynı malları kapsamakla birlikte, farkı piyasa fiyatının uygulanmasıydı³⁶.

²⁷ A.Ş.S. nr. 108, vrk. 106, b. 487.

²⁸ A.Ş.S. nr. 110, vrk. 86, b. 374.

²⁹ A.Ş.S. nr. 110, vrk. 146, b. 516; A.Ş.S. nr. 110, vrk. 146, b. 517; A.Ş.S. nr. 110, vrk. 146, b. 518.

³⁰ A.Ş.S. nr. 112, vrk. 87, b. 305.

³¹ A.Ş.S. nr. 114, vrk. 96/97, b. 450.

³² A.Ş.S. nr. 115, vrk. 66, b. 361, 362, 363.

³³ A.Ş.S. nr. 116, vrk. 78, b. 439.

³⁴ 1485-1657 yılları arasında imparatorluğun çeşitli yerlerinde her bir avarız hanesinden toplanan miktarın farklı olduğu ve gittikçe arttığı tespit edilmiştir. Ancak avarızın artış oranı enflasyonun biraz üstündedir. Genel olarak bakıldığında akçenin değer kaybı avarız ve nüzül vergisine yansıtılmış; bunun dışında fazla bir artış yapılmamıştır. Linda T. Darling, *Gelir Artışı ve Kanuna Uygunluk: Osmanlı İmparatorluğunda Vergi Toplanması ve Maliye Yönetimi 1560-1660*, (çev. Adnan Tonguç), Alfa Yayınları, İstanbul, 2019, s. 149-154.

³⁵ Ö. İşbilir, "Nüzül", s. 312.

³⁶ A. Tabakoğlu, *Osmanlı Mâlî Tarihi*, s. 367.

Tablo-2: Ankara Kazası ile Kasaba, Bacı ve Çukurcak Nahiyelerine Tevzi Edilen Sürsat-İştirâ Vergisi (1730-1734)

Tarih	Satın Alınanlar	Sürsat-İştirâ Vergisi ³⁷	Sürsat-İştirâ ve Masraf
16 Ağustos 1730 ³⁸	Arpa, buğday, saman, odun, ot, kömür	927,5	1842,5
15 Ağustos 1731 ³⁹	Arpa, buğday, saman, odun, ot, kömür	2273 kuruş 1 sülüs ⁴⁰	3061
27 Ocak 1734 ⁴¹	Arpa, buğday, saman, odun, ot, kömür	2824	3541

Sürsat-İştirâ vergisi toplanırken, tevzi edilen yerde bulunmayan malların bedelinin alındığı görülmektedir. Mesela 16 Ağustos 1730 tarihinde şark seferi için Ankara Kazası'ndan arpa, buğday, saman, odun, otluk ve kömür satın alınması ve kaza ahalsinin kendi hayvanlarıyla İshaklı Menzili'ne nakletmeleri emredilmiştir. Ancak arpa ve buğday dışındakiler, kazada bulunmadığından mübaşir başka yerden satın almıştır. Arpa ve buğday ise Ankara Kazası'ndaki mahallelere tevzi edilmiş; Kasaba Nahiyesi'ndeki köylerde yaşayan ahalinin ise istenilen menzile nakletmesine karar verilmiştir. Saman, odun, otluk ve kömür kıymetleri 927,5 kuruş olmasına karşın; mübaşiriye, mübaşire verilen sof ve şâlî, menzilciye verilen ücret, Akşehir Kasabası'na irsal olunan sof ve mahkeme harcı ile birlikte toplam masraf 1842,5 kuruşa çıkmıştır. Bu miktarın 614 kuruşu Kasaba Nahiyesi'nin ve 1228,5 kuruşu Ankara Kazası'nın payına düşmüştür. Arpa ve buğday ise Ankara Kazası'nda 274 haneye paylaştırılmış ve her hanenin payına 10 kile arpa, 53,5 vukiyye buğday ve 4,5 kuruş nakit para düşmüştür⁴². Çukurcak Nahiyesi'nin payına düşen odun, otluk ve kömür bedeli 53 kuruş olmasına karşın, mübaşir ve mütesellime yapılan masraflar vs. ile birlikte 148 kuruşa çıkmıştır⁴³. Bacı Nahiyesi'nin payına düşen odun, otluk ve kömür bedeli olan 57 kuruş ise diğer masraflarla 216 kuruşa çıkmıştır⁴⁴.

27 Ocak 1734 tarihinde Ankara Kazası'ndan alınan 2075 kile İstanbuli şair kıymeti 2334 kuruş, 267 kile İstanbuli dakik ve dakik-i has kıymeti 299 kuruş, 60 araba odun 60 kuruş, 330 kantar saman 100 kuruş, 30 araba ot 30 kuruş ve 50 vukiyye kömür 1 kuruş toplam miktar ise 2824 kuruş olmasına karşın; bu miktara

³⁷ Belgelerde sürsat veya İştirâ kelimeleri geçmemektedir.

³⁸ A.Ş.S. nr. 108, vrk. 113, b. 505; A.Ş.S. nr. 108, vrk. 116, b. 513.

³⁹ 15 Ağustos 1731 tarihinde şark tarafına yapılacak sefer için istenilen arpa, buğday, saman, odun, ot ve kömür bedelleri ile diğer masraflar içinde akçe murabahasından (20 kuruş) bahsedilmektedir. A.Ş.S. nr. 110, vrk. 96, b. 397.

⁴⁰ Sülüs; üçte bir demektir. Kuruşun 1/3'i kastedilir. Yani 1 kuruş 120 akçe olduğundan 1 sülüs 40 akçedir. Para olarak 1 sülüs 40 akçeye rayiçtir.

⁴¹ A.Ş.S. nr. 113, vrk. 80, b. 285.

⁴² A.Ş.S. nr. 108, vrk. 113, b. 505; A.Ş.S. nr. 108, vrk. 116, b. 513.

⁴³ A.Ş.S. nr. 108, vrk. 115, b. 512.

⁴⁴ A.Ş.S. nr. 108, vrk. 123, b. 534.

mübaşiriye ve mübaşirin itbâ'na (yardımcılarına) hizmet 276 kuruş, mübaşirin ve itbâ'nın 20 günlük zahiresi 195 kuruş, mahkeme harcı 236 kuruş ve tahsildariye 10 kuruş daha eklenmiş ve toplanan miktar 3541 kuruşa çıkmıştır⁴⁵.

3. Anadolu Eyaleti Valisinin İmdâd-ı Seferiyye ve İmdâd-ı Hazariyyesi

Osmanlı Devleti'nde vergiler tekdüze değildir. Sürekli artırılan vergiler yerine, vergilerin çeşitlendirilmesi yoluna gidilmiştir⁴⁶. Geleneksel bir yapı olduğundan, karışıklığa yol açabileceği korkusuyla vergilerde artışa gitmek yerine ya geçici olduğu bildirilerek (acil ve olağanüstü durumlar) yeni vergiler konulup⁴⁷, ardından düzenli hale getirilmiş ya da eski vergilerin üzerine sonradan eklemeler yapılmıştır. İmdâdiyye vergileri de başlangıçta zenginlerden alınan bir borç niteliği taşıırken zamanla düzenli hale getirilmiştir⁴⁸. 18. yüzyılın başlarından itibaren vali ve sancakbeyi hasları giderek malikâne sistemi içine çekilmeye başlanınca, vali ve sancakbeylerinin geliri azalmış ve maiyetlerindeki kapu halkını besleyemez olmuşlardı. Bu soruna çözüm bulmak için yeni bir gelir kaynağı bulma yoluna gidilmiş ve böylece sefer zamanlarında "ımdâd-ı seferiyye" ve barış zamanlarında "ımdâd-ı hazariyye" adında vergiler toplanmaya başlanmıştır⁴⁹.

Anadolu Eyaleti'ne bağlı 15 sancaktan⁵⁰ biri de Ankara Sancağı idi. Anadolu Eyaleti valisinin imdâd-ı seferiyyesinden Ankara Sancağı'nın payına düşen miktar 11486 kuruştur ve bu miktarın 2773 kuruşu Ankara Kazası ahalisi tarafından ödenirdi. İki veya üç taksitte ödenen imdâd-ı hazariyyenin Ankara Kazası'nın payına düşen taksiti ise 576,5 kuruştur.

⁴⁵ A.Ş.S. nr. 113, vrk. 80, b. 285.

⁴⁶ L. T. Darling, *Gelir Artışı ve Kanuna Uygunluk*, s. 142; Levent Küçük, *Osmanlı Vergi Hukukunda Avarız Kavramı ve Avarızın İdaredeki Rolü*, (Ankara Üniv. Sos. Bil. Ens. Basılmamış Doktora Tezi), Ankara, 2007, s. 35.

⁴⁷ Halil İnalçık, *Devlet-i Aliyye: Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar-IV*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 10. Baskı, İstanbul, 2021, s. 46.

⁴⁸ Ahmet Tabakoğlu, "İmdâdiyye", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, c. 22, İstanbul, 2000, s. 221; H. İnalçık, *Devlet-i Aliyye*, s. 54.

⁴⁹ Yavuz Cezar, *Osmanlı Maliyesinde Bunalım ve Değişim Dönemi (XVIII. yy dan Tanzimat'a Mali Tarih)*, Alan Yayıncılık, 1986, s. 53.

⁵⁰ Anadolu Eyaleti'ne bağlı sancaklar; Kütahya (Paşa Sancağı), Hüdâvendigar, Bolu, Kastamonu, Karasi, Sultanönü, Saruhan, Karahisar-ı Sahib, Hamid, Ankara, Kânkırı, Aydın, Teke, Menteşe ve Beybazarı'dır. Orhan Kılıç, *18. Yüzyılın İlk Yarısında Osmanlı Devleti'nin İdari Taksimatı-Eyalet ve Sancak Tevcihatı*, Ceren Matbaacılık, Elazığ, 1997, s. 52. Kütahya merkez sancak olduğundan belgelerde bazen Kütahya valisi şeklinde geçmektedir. İbrahim Sezgin, "Paşa Livâsı", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, c. 34, İstanbul, 2007, s. 183; "1140 senesi zilhiccesinin altıncı günü bi'l-fil Kütahya Valisi Vezir Rûşen Zamîr Devletlü Atifetlü Mustafa Paşa Hazretlerine...". A.Ş.S. nr. 104, vrk. 85, b. 415.

Tablo-3: Anadolu Eyaleti Valisinin İmdâd-ı Seferiyye ve İmdâd-ı Hazariyyesi (1723-1736)

Tarih	Anadolu Eyaleti Valisi	Vergi Türü	Vergi Miktarı (Kuruş)	Toplanan Miktar (Kuruş)
14 Haziran 1723 ⁵¹	Vezir Osman Paşa	İmdâd-ı hazariyye 2.taksiti	576,5	1452,5
	Yusuf Paşa (Ankara Sancağı Mutasarrıfı)	İmdâd-ı hazariyye 2.taksiti	448	
20 Şubat 1724 ⁵²	Vezir Osman Paşa	İmdâd-ı seferiyye (Moskov seferi)	2819	3076
16 Şubat 1725 ⁵³	Mehmed Paşa	İmdâd-ı seferiyye	2773	4678
		Mekârî katır (35 adet)	700	
21 Kasım 1725 ⁵⁴	Vezir Ali Paşa	İmdâd-ı seferiyye (Tebriz seferi)	2773	4481
7 Ekim 1726 ⁵⁵	Vezir Ali Paşa	İmdâd-ı seferiyye (Tebriz Seferi)	2773	3364
14 Temmuz 1728 ⁵⁶	Damat el-Hac Mustafa Paşa	İmdâd-ı hazariyye	576,5	787
7 Ağustos 1728 ⁵⁷	Damat el-Hac Mustafa Paşa	İmdâd-ı hazariyye 2. taksiti	576,5	1032
1 Mart 1730 ⁵⁸	Damat el-Hac Mustafa Paşa	İmdâd-ı hazariyye	576,5	1007
17 Temmuz 1730 ⁵⁹	Damat el-Hac Mustafa Paşa	İmdâd-ı hazariyye 2.taksiti	576,5	4023
		İmdâd-ı seferiyye	2773	

⁵¹ A.Ş.S. nr. 99, vrk. 96, s. 185, b. 573.

⁵² A.Ş.S. nr. 100, vrk. 22, b. 106.

⁵³ A.Ş.S. nr. 101, vrk. 119, b. 662.

⁵⁴ A.Ş.S. nr. 101, vrk. 150, b. 775.

⁵⁵ A.Ş.S. nr. 102, vrk. 137, b. 749.

⁵⁶ A.Ş.S. nr. 104, vrk. 85, b. 415; A.Ş.S. nr. 104, vrk. 85, b. 416.

⁵⁷ A.Ş.S. nr. 106, vrk. 82, b. 327; A.Ş.S. nr. 106, vrk. 83, b. 328.

⁵⁸ A.Ş.S. nr. 108, vrk. 85, b. 415; A.Ş.S. nr. 108, vrk. 85, b. 416.

⁵⁹ A.Ş.S. nr. 108, vrk. 107, b. 490; A.Ş.S. nr. 108, vrk. 109, b. 493.

15 Eylül 1731 ⁶⁰	Vezir Ebubekir Paşa	İmdâd-ı seferiyye	2773	3799,5
24 Haziran 1732 ⁶¹	Vezir Ali Paşa	İmdâd-ı seferiyye (Revan seferi)	2773	3399
4 Haziran 1733 ⁶²	Vezir Osman Paşa	İmdâd-ı seferiyye (Musul seferi)	2773	3379
25 Şubat 1734 ⁶³	Köprülüzade Abdullah Paşa	İmdâd-ı seferiyye (Musul, Kerkük seferi)	2773	3403
25 Ocak 1735 ⁶⁴	Köprülüzade Abdullah Paşa	İmdâd-ı seferiyye (Şark seferi)	2773	3528
12 Mayıs 1736 ⁶⁵	Serasker Ahmed Paşa	İmdâd-ı seferiyye (Şark seferi)	2773	3333
25 Kasım 1736 ⁶⁶	Genç Ali Paşa Kütahya'ya giderken, Ankara'ya uğramaması için	İmdâd-ı seferiyye	4846,5	5387

Anadolu Eyaleti valisinin imdâd-ı hazariyye ve imdâd-ı seferiyye vergilerini toplamak üzere bir mübaşir gönderilirdi. Mübaşir ve itbâ' genelde 3-4 gün bazen 10 gün konaklardı. Konakladıkları süre boyunca han ve menzil kiralari, yiyecek-içecek masraflari ve ücretleri vergiye eklenir; ayrıca yakın zamanda yapılmış veya yeni yapılan masraflar varsa bunlar da vergi miktarına eklenirdi. Mübaşir genelde ağa unvanlı biriydi⁶⁷. Mübaşir ve yardımcılarına yapılan harcamalar zamanla artmıştır. 1723'te mübaşir ve itbâ'na 60 kuruş, 1724'te 81 kuruş, 1725'de harcıbab ile birlikte 241 kuruş, 1726'da harcıbab ile

⁶⁰ A.Ş.S. nr. 110, vrk. 100, b. 403; A.Ş.S. nr. 110, vrk. 101, b. 404.

⁶¹ A.Ş.S. nr. 110, vrk. 145, b. 513.

⁶² A.Ş.S. nr. 112, vrk. 84, b. 297.

⁶³ A.Ş.S. nr. 113, vrk. 86, b. 300.

⁶⁴ A.Ş.S. nr. 114, vrk. 132, b. 557.

⁶⁵ A.Ş.S. nr. 116, vrk. 64/65, b. 378.

⁶⁶ Paşanın Ankara Sancağı'ndan müdâfa'aları (def'etme ya da sancağı paşadan korumak anlamında kullanılmıştır) için, sancak tarafından paşaya 12100 kuruşu nakit para olmak üzere toplam 20094 kuruş masraf yapılmıştır. Bu masraf imdâd-ı seferiyye olarak kabul edilmiş ve sancaktaki kazalara tevzi edilmiştir. Ankara Kazası'na 4846,5 kuruş isabet etmiş, bu miktara başka masraflarda eklenmiş ve kaza ahalisinden toplanan miktar 5387 kuruşa çıkmıştır. A.Ş.S. nr. 117, vrk. 79, b. 445; A.Ş.S. nr. 117, vrk. 100, b. 360.

⁶⁷ Avarız vergilerini genelde askeri nitelikli kişiler toplardı. Ağaların statüsü ise tam olarak bilinmemektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Süleyman Demirci, "Collectors of Avârız and Nüzul Levies in the Ottoman Empire: A Case Study of the Province of Karaman 1621-1700", *Belleten*, c. LXIX, S. 255, 2005.

birlikte 242 kuruş, 1728'de 93 kuruş, yine 1728'de 141,5 kuruş, 1730'da 150,5 kuruş, yine 1730'da 197 kuruş, 1731'de mübaşir ile gelen bir ağaya ikram ile birlikte 501 kuruş 12 akçe, 1732'de 202 kuruş 40 akçe, 1733'de 258 kuruş, 1735'de 240 kuruş, 1736'da ise 309 kuruş harcanmıştır. İmdâd-ı seferiyye vergisini toplamak üzere mübaşir ve itbâ'nın yanı sıra çavuşlar, çavuşlar kethüdası; ayrıca mahkeme çalışanları da görev alırdı. İmdâd-ı seferiyye ve imdâd-ı hazariyyenin toplanması sırasında mübaşir, yardımcıları ve diğer görev alanlara yapılan masraflar dışında, bazı yıllar mübaşire sof ve şâlî hediye edilmiş, bazı harcamalar için "*ahâlî-yi vilâyetin beynlerinde bazı masârıfları*" şeklinde genel bir ifade kullanılmış ve mahkeme harcı eklenmiştir. Ayrıca altın ve akçenin değer kaybı vergilere değilse bile masraflara yansıtılmıştır⁶⁸. 4 Haziran 1733 tarihinde Musul Ser-Askeri Vezir Osman Paşa'nın imdâd-ı seferiyyesi 2773 kuruş olmasına karşın, bu miktar diğer masraflarla 3379 kuruşa çıkmıştır. Bu masraflar; mübaşiriye 60 kuruş, mübaşirin itbâ'na 30 kuruş, çavuşuna 5 kuruş, mübaşir ve itbâ'nın on günlük zahiresi 168 kuruş, Kütahya tarafından talep edilen harcıbabın kaldırılması için Rami Paşazade Abdurrahman Bey'e gönderilen bir şâlî 20 kuruş; Kütahya tarafından eşkıya teftişine gelen ağaya verilen şâlî ve çağşırılık kıymeti 25 kuruş; vilayet ahalisinin bazı masrafları 40 kuruş ve mahkeme harcı 258 kuruştur⁶⁹. 7 Ağustos 1728 tarihinde Damat el-Hac Mustafa Paşa'nın imdâd-ı hazariyyesi 576,5 kuruş iken diğer masraflarla 1032 kuruşa çıkmıştır. Bu masraflar ise mübaşiriye 50 kuruş, mübaşirin itbâ'na, konakçısına ve çavuşlarına 20 kuruş, mübaşirin dört günlük zahiresi, han ve menzil kiralari 55 kuruş, mübaşire verilen bir donluk şâlî 16,5 kuruş, altın zararı 18 kuruş, Ankara Sancağı Mütessellimi Feyzullah Ağa'nın üç günlük zahiresi 30 kuruş, Aşağı Kasaba'da görevlendirilen 34 sekbanın 1,5 aylık ulûfeleri 150 kuruş, Kütahya'ya ilam götürülen adama 10 kuruş, etrafı yoklayan adama 5 kuruş ve ahalinin bazı masrafları 101 kuruştur⁷⁰.

Vergiler ve masraflar toplamı Ankara Kazası'na ve nahiyelerine (Kasaba, Bacı ve Çukurcak) tevzi edildikten sonra, nahiyelere düşen kısmına da eklemeler yapılırdı. Mesela 14 Temmuz 1728 tarihinde Anadolu Eyaleti valisi imdâd-ı

⁶⁸ Masraflar için gereken para sarrâf, murâbahacı veya fâizcilerden borç olarak alınır, daha sonra halka tevzi edilirdi. Bunların istediği fark ve faiz de sarrâfiye akçebaşı, güzeşte, nemâ vs. adlar altında masraflara eklenirdi. A. V. Sayın, *Tekâlif Kavaidi (Osmanlı Vergi Sistemi)*, s. 107. 11 Mayıs 1724 tarihinde Anadolu Valisi Vezir Osman Paşa'nın Revan seferine giderken Ankara'ya uğramaması için 2435 kuruş masraf yapılmış ve bu masraf bezirgânlardan altın hesabı ile alınan paralarla karşılanmıştır. Yapılan masraflara altın fiyatlarındaki artışa bağlı olarak "altın zararı" adı altında 30 kuruş eklenmiştir. 14 Temmuz 1728 tarihinde Mustafa Paşa'nın imdâd-ı hazariyye masrafına 18,5 kuruş altın zararı ve 1 Mart 1730'da imdâd-ı hazariyye masrafına 33 kuruş akçe zararı eklenmiştir. *A.Ş.S. nr. 100*, vrk. 37, b. 156; *A.Ş.S. nr. 100*, vrk. 38, b. 159; *A.Ş.S. nr. 104*, vrk. 85, b. 415; *A.Ş.S. nr. 108*, vrk. 85, b. 415.

⁶⁹ *A.Ş.S. nr. 112*, vrk. 84, b. 297.

⁷⁰ *A.Ş.S. nr. 106*, vrk. 82, b. 327; *A.Ş.S. nr. 106*, vrk. 83, b. 328.

hazariyye taksitinin ve diğer masrafların toplamı 787 kuruştur. Bu miktarın 537 kuruşu Ankara Kazası'ndaki 274,5 haneye, geri kalan 250 kuruşu ise nahiyelere tevzi edilmişti. Ancak nahiyelere tevzi edilen 250 kuruşa, sadrazam tarafından Kırşehir Kalesi'ne cebehane getiren çavuşların zahiresi ve han kirası olan 6,5 kuruş da eklenmiştir⁷¹.

4. Ankara Sancağı Mutasarrıfının İmdâd-ı Seferiyye ve İmdâd-ı Hazariyyesi

Ankara Sancağı mutasarrıfının imdâd-ı hazariyyesi üç taksit halinde toplanırdı⁷². Her bir taksit tutarı 1583 kuruş 1 sülüs⁷³. Bu miktardan Ankara Kazası'nın payına 448 kuruş düşüyordu. Sefer zamanlarında ise Ankara Sancağı mutasarrıflarına sancaktan 14250 kuruş imdâd-ı seferiyye tayin edilirdi. İmdâd-ı seferiyyeden Ankara Kazası'nın payına düşen miktar ise 4032 kuruştur.

Tablo-4: Ankara Sancağı Mutasarrıfının İmdâd-ı Hazariyye ve İmdâd-ı Seferiyye Vergileri (1723-1736)

Tarihi	Verginin Türü	Vergi Miktarı (Kuruş)	Toplanan Miktar (Kuruş)
14 Ekim 1723 ⁷⁴	İmdâd-ı hazariyye 3. taksiti	448	1115
4 Şubat 1725 ⁷⁵	İmdâd-ı seferiyye	4032	5400
19 Ocak 1726 ⁷⁶	İmdâd-ı seferiyye	4032	4644,5
7 Şubat 1727 ⁷⁷	İmdâd-ı seferiyye	4032	6488
28 Haziran 1728 ⁷⁸	İmdâd-ı hazariyye 2. taksiti	448	1425
	İmdâd-ı hazariyye 3. taksiti	448	650
1 Mart 1729 ⁷⁹	İmdâd-ı hazariyye	448	1350

⁷¹ A.Ş.S. nr. 104, vrk. 85, b. 416.

⁷² "Livâ-i Ankara valileri seferlü olmadıkları zamanda beher sene ibtidâi martından sene tamamına değin üç taksit ile ba fermân-ı âlî tayin olunan imdâd-ı hazariyyeleri virilegelmişken....". A.Ş.S. nr. 108, vrk. 94, b. 444. Belgelerde bazen Ankara valisi, bazen Ankara mutasarrıfı olarak geçmektedir.

⁷³ A.Ş.S. nr. 116, vrk. 50, b. 318.

⁷⁴ A.Ş.S. nr. 99, vrk. 105, s. 202, b. 612; A.Ş.S. nr. 99, vrk. 105, s. 203, b. 613.

⁷⁵ A.Ş.S. nr. 101, vrk. 109, b. 631; A.Ş.S. nr. 101, vrk. 108, b. 630.

⁷⁶ A.Ş.S. nr. 102, vrk. 101, b. 616; A.Ş.S. nr. 102, vrk. 101, b. 615.

⁷⁷ A.Ş.S. nr. 102, vrk. 149, 791.

⁷⁸ İmdâd-ı hazariyyenin 2. taksiti masraflarla birlikte 1425 kuruşa, 3. taksiti 650 kuruşa çıkmıştır. A.Ş.S. nr. 104, vrk. 81, b. 408; A.Ş.S. nr. 104, vrk. 90, b. 439; A.Ş.S. nr. 104, vrk. 91, b. 440.

⁷⁹ A.Ş.S. nr. 105, vrk. 90, b. 388; A.Ş.S. nr. 105, vrk. 91, b. 389.

12 Haziran 1729 ⁸⁰	İmdâd-ı hazariyye 2. taksiti	448	750,5
24 Ekim 1729 ⁸¹	İmdâd-ı hazariyye 3. taksiti	448	1200
1 Mart 1730 ⁸²	İmdâd-ı hazariyye	448	998
1 Haziran 1730 ⁸³	İmdâd-ı hazariyye 2. taksiti	448	898
17 Temmuz 1730 ⁸⁴	İmdâd-ı seferiyye	4032	4401
5 Ağustos 1731 ⁸⁵	İmdâd-ı seferiyye	4032	4638
28 Temmuz 1732 ⁸⁶	İmdâd-ı seferiyye	4032	4671,5
5 Nisan 1733 ⁸⁷	İmdâd-ı seferiyye	4032	6379
27 Ocak 1734 ⁸⁸	İmdâd-ı seferiyye	4032	4913,5
12 Mayıs 1736 ⁸⁹	İmdâd-ı seferiyye	4032	4372

1724-1727 yıllarında imdâd-ı hazariyye sancak mutasarrıfının kethüdaları ve hademeleri tarafından toplanmış; kethüdalarına ücret ve kapu harcı 52 kuruş, hademelerine ise 27 kuruş verilmiştir. 1723 yılında ise sancak mutasarrıfının kendisinin vergiyi topladığı görülmektedir. Bu nedenle paşaya kapu harcı ve kethüdalık ile hademelerine ücret olan 79 kuruşun yanı sıra paşanın ve itbâ'nın konakları kirası olan 176,5 kuruş da masrafa dahil edilmiştir. 1728 yılından itibaren kethüda ücreti ve kapu harcı yerine, vergileri toplayan mutasarrıfın mütesellimi⁹⁰ olan bir ağaya, sürekli artan bir ücret ödenmiştir. 1728'de imdâd-ı hazariyyenin 2. taksitinde mütesellime 52 kuruş; 3. taksitinde mütesellime 70 kuruş, hademelerine 27 kuruş; 1729'da mütesellime 52 kuruş, mütesellimin

⁸⁰ A.Ş.S. nr. 106, vrk. 72, b. 292; A.Ş.S. nr. 106, vrk. 72, b. 293.

⁸¹ A.Ş.S. nr. 106, vrk.100, b.385; A.Ş.S. nr. 106, vrk. 101, b. 386.

⁸² A.Ş.S. nr. 107, vrk. 101, b. 381; A.Ş.S. nr. 107, vrk. 101, b. 382.

⁸³ A.Ş.S. nr. 108, vrk. 93, b. 443; A.Ş.S. nr. 108, vrk. 94, b. 444.

⁸⁴ A.Ş.S. nr. 108, vrk. 102, b. 476; A.Ş.S. nr. 108, vrk. 103, b. 477.

⁸⁵ A.Ş.S. nr. 110, vrk. 92, b. 387; A.Ş.S. nr. 110, vrk. 92, b. 388.

⁸⁶ A.Ş.S. nr. 111, vrk. 53, b. 211; A.Ş.S. nr. 111, vrk. 54, b. 213.

⁸⁷ A.Ş.S. nr. 112, vrk. 71, b. 258. Masraflara Ankara Sancağı'ndan ihracı ferman buyrulan 210 mekârî katırından Ankara Kazası'na isabet eden 33 katırdan nahiyelerin payına düşen 11 katır kıymeti olan 495 kuruş ile her bir katıra 3 kuruş masraf; ayrıca Aşağı ve Yukarı Kasaba nahiyelerine tayin olunan sekbanların bir aylık ücretleri olan 200 kuruş da eklenmiştir.

⁸⁸ A.Ş.S. nr. 113, vrk. 85, b. 295.

⁸⁹ A.Ş.S. nr. 116, vrk. 83, b. 455.

⁹⁰ Mütesellim; beylerbeyinin veya sancakbeyinin vekili olarak onların sefere gittiklerinde veya görev bölgelerine gitmedikleri zamanlarda yerlerine bakan, vergileri toplayan görevlidir. Yücel Özkaya, "Mütesellim", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, c. 32, İstanbul, 2006, s. 203.

Nevşehir eminine ikramına, zahiresine ve menzil bargirlerine 142 kuruş 1 rub; aynı yıl hazariyyenin 2. taksitinde mütesellim ve itbâ'na 110 kuruş, 3. taksitinde mütesellim ve itbâ'na 110 kuruş; 1730 yılında mütesellime 200 kuruş, hademelerine 30 kuruş, mütesellimin üç günlük zahiresine 85 kuruş; yine aynı yıl 2. taksitinde mütesellime 220 kuruş, hademelerine 30 kuruş ödenmiştir⁹¹. Hazariyyenin toplanmasında görev alan kişilerin ücretleri dışında, bazı diğer harcamalarda bu vergiye ek yapılmıştır. Bu harcamalar daha çok menzil beygiri akçesi, Kütahya'dan eşkiya teftişine gelen ağaların bazı masrafları, bazı ağalara verilen sof, şâlî ve çağşırılık hediyesi, bu ağalara verilen nakit para, zahire ve konak kiralari, ferman getiren ve götüreren kişilerin ücretleri, mahkeme harcı ve ahalinin bazı masraflarından oluşmaktadır. Mesela Ankara Sancağı mutasarrıfının imdâd-ı hazariyyesinin taksiti 448 kuruş olmasına karşın, 24 Ekim 1729'da bu taksite 752 kuruş ek yapılmış ve halktan toplanan miktar 1200 kuruşa çıkmıştır. Ek yapılan harcamalar ise paşanın mütesellimine ve itbâ'na verilen 110 kuruş, devlet tarafından gelen silahşör ağaya verilen üç günlük zahire 108,5 kuruş; Musli Paşa oğlu Salih Bey için zahire 16 kuruş 10 akçe; iskân için gelen Ali Ağa'ya dört günlük zahire 22 kuruş 110 akçe; Kütahya'dan eşkiya teftişine gelen Abdusselam Ağa'ya verilen nakit para 15 kuruş, iki günlük zahiresi 14 kuruş, bir şâlî ve bir sof kıymeti 36 kuruş; Kapıcıbaşı Ebubekir Ağa'ya bir günlük zahire 3 kuruş 105 akçe; Ekrâd (Kürt) iskânı ile görevlendirilen Osman Paşa'ya bir şâlî ve bir çağşırılık, vezir ağası Ali Ağa'ya bir şâlî, bir çağşırılık ve bir donluk sof, çukadarına bir çağşırılık kıymetleri 93 kuruş; sadrazam kethüdası çukadarlarından teftiş için gelen Ali Ağa'ya verilen nakit para 90 kuruş, bir şâlî, bir sof ve bir çağşırılık kıymeti 35 kuruş; Vezir Ağası Süleyman Ağa'ya verilen nakit para 30 kuruş ve menzilci el-Hac Murtaza'ya verilen 23 beygir ücreti 23,5 kuruş ile birlikte toplam 752 kuruştur⁹².

İmdâd-ı seferiyye sancak mutasarrıfının mütesellimi olan bir ağa ve mahkeme çalışanları tarafından toplanırdı. Mahkemeye "*harc-ı muhakeme*" adı altında bir para verilir; ayrıca hizmetlilere, emine, kâtibe, muhızırbaşına, muhızırlara ve çukadara ayrı ayrı ücret ödenirdi. Ancak ücretler dışında seferler ile ilgili pek çok başka masrafta bu vergiye dahil edilirdi⁹³. Mesela Ankara Sancağı mutasarrıfının imdâd-ı seferiyyesi 4032 kuruş iken, 7 Şubat 1727 tarihinde 2456 kuruş daha eklenmiş ve toplanan miktar 6488 kuruşa çıkmıştır.

⁹¹ 1728 yılından itibaren harcamaların artmaya başlamasının nedeni, tedavülde bulunan altın ve pârenin çoğunun kesik ve züyuf olması; bundan dolayı sahih altın ve eşya fiyatlarının yükselmesidir. 1728 yılının mart ayında kesik ve züyuf pâreleri tedavülden kaldırmak amacıyla bir sikke tashihi yapılmış ve yaldız altınının rayici 375'ten 385'e, Macar altınının rayici ise 360'dan 380 akçeye çıkarılmıştır. Ancak bu tashihi başarılı olmadığından altın fiyatları yükselmeye devam etmiştir. BOA, A.DVNS. MHM. d. 134, vrk. 185, s. 364, b. 1251-1256.

⁹² A.Ş.S. nr. 106, vrk. 100, b. 385.

⁹³ A.Ş.S. nr. 111, vrk. 53, b. 211.

Yapılan harcamalar ise paşanın mütesellimi el-Hac Ali Ağa'ya verilen 50 kuruş; sol kol müfettişleri İbrahim Paşa ve Yusuf Ağa'ya teftiş için verilen nakit para 400 kuruş, hediye sof ve şâli kıymeti 192 kuruş; sefer sebebi ile Ankara Kazası'dan istenen 100 süvariden 41'inin başka yerden temini için verilen para 200 kuruş, bir saat 45 kuruş, iki sarık ve iki kutnî 45 kuruş, altı vukiyye şeker 6 kuruş, şem'î asel 4 kuruş, kethüdalarına iki şâlî, bir sof ve süvari mübaşirine bir çağşırılık sof kıymeti 51 kuruş, süvari mübaşirine 10 kuruş, akçe noksanı 7 kuruş; daha önce teftişe gelen ağaya verilen sof ve çağşırılık 15 kuruş; Avarızcı Mustafa Ağa'nın ve itbâ'nın üç günlük konak kiralari 6 kuruş, kethüdasına bir çağşırılık sof 4 kuruş; teftişe gelen Mübaşir Yeğen Ağa'ya bir vukiyye kahve 4,5 kuruş, sekiz günlük zahiresi 71 kuruş, mübaşir ve itbâ'nın konak kiralari 16 kuruş; mübaşire gönderilen es-Seyyid Ramazan Ağa'ya bir vukiyye kahve 4,5 kuruş, duhan 1 kuruş, nakit para 5 kuruş; Anadolu Eyaleti valisinin imdâd-ı seferiyye mübaşiri Yahya Ağa'nın kazalardan geldiği zaman dört günlük zahiresi 64 kuruş, macun akçesi 3 kuruş, salyâneden arta kalan sof kıymeti 15 kuruş, Ağazade Hanı kirası 8 kuruş; teftiş için Bacı Nahiyesi'ne giden mübaşire nahije ahalisinin merhameten verdiği mübaşiriye 50 kuruş, Çukurcak Nahiyesi'ne giden mübaşire nahije ahalisinin merhameten verdiği mübaşiriye 52 kuruş; mütesellimin kaldığı Musli Efendi Menzili'nin altı aylık kirası 50 kuruş, menzil bargirini altı aylığına iltizama alan kişiye menzil bargiri ücreti 480 kuruş; şehir kethüdalığı ücreti 20 kuruş; harcı muhakeme 359 kuruş; eminiye, hüddamiye, çukadariye, muhızrlara, muhızırbaşına, kâtiplere ve mukayyide verilen 127 kuruş ücret ile birlikte toplam 2456 kuruştur⁹⁴.

5. Paşaların ve Mutasarrıfların Ankara'da Konakladıkları veya Konaklamak İstedikleri Zaman Yapılan Masraflar

Paşalar ve sancak mutasarrıfları şark seferine giderken veya seferden dönerken yol üzerindeki Ankara'da konaklamak istediklerinde bu istekleri kibarca geri çevrilirdi. İstekleri geri çevrilirken paşanın adamlarıyla veya Ankara'dan paşa tarafına gönderilen adamlarla birlikte çok sayıda sof, şâlî, çağşırılık, şem'î asel, şeker, geym (nal takımı), kahve, duhan ve harçlık gönderilir; bunları götüren adamlara ücret ve aynı hediyelerden verilirdi⁹⁵. Gönderilen hediyeler ve yapılan masrafların tutarı ise Ankara Sancağı'ndaki Ankara Kazası ile Kasaba, Bacı ve Çukurcak nahiyelerine tevzi edilirdi⁹⁶.

⁹⁴ A.Ş.S. nr. 102, vrk. 149, 791.

⁹⁵ Aynı tarihlerde yolu Manisa'dan geçen paşaların şehre uğramaması için de büyük çaba sarf edildiği ve benzer masraflar yapıldığı görülmektedir. M. Çağatay Uluçay, *18. ve 19. Yüzyıllarda Saruhan'da Eşkiyalık ve Halk Hareketleri*, Berksoy Basımevi, İstanbul, 1955, s. 33.

⁹⁶ A.Ş.S. nr. 114, vrk. 139, b. 580; A.Ş.S. nr. 114, vrk. 139, b. 581; A.Ş.S. nr. 114, vrk. 139, b. 582; A.Ş.S. nr. 114, vrk. 139, b. 582; A.Ş.S. nr. 116, vrk. 56, b. 344; A.Ş.S. nr. 116, vrk. 57, b. 347.

Tablo-5: Paşaların ve Sancak Mutasarrıflarının Ankara'ya Uğradıklarında ve Uğramamaları İçin Yapılan Masraflar (1724-1736)

Tarih	Harcama Nedeni	Harcanan Miktar (Kuruş)
11 Mayıs 1724 ⁹⁷	Anadolu Eyaleti Valisi Osman Paşa'nın Revan Seferine giderken Ankara Kazası'na uğramaması için	2435
31 Mayıs 1725 ⁹⁸	Anadolu Eyaleti Valisi Vezir Mehmed Paşa sefere giderken Ankara'ya uğrayıp 4 gün konaklamıştır	5628
17 Mayıs 1731 ⁹⁹	Ankara Sancağı Mutasarrıfı es-Seyyid Halid Paşa şark seferine giderken Ankara'da 3 gün konaklamıştır	3379
12 Temmuz 1731 ¹⁰⁰	Anadolu Eyaleti Valisi Vezir Ebubekir Paşa şark seferine giderken Ankara'da birkaç gün konaklamak istemiştir; paşanın uğramaması için	5435
17-26 Şubat 1732 ¹⁰¹	Ankara Sancağı Mutasarrıfı es-Seyyid Halid Paşa şark seferi dönüşünde Ankara'da 3 gün konaklamıştır	2515
15-23 Haziran 1732 ¹⁰²	Anadolu Eyaleti Valisi Vezir Ebubekir Paşa şark seferi dönüşünde Ankara'da birkaç gün konaklamak istemiştir; paşanın uğramaması için	2979
3-12 Ağustos 1732 ¹⁰³	Anadolu Eyaleti Valisi Vezir Ali Paşa Revan Kalesi muhafazasında iken Ankara'ya gelip, 3 gün konaklamıştır	5700
27 Kasım 1734 ¹⁰⁴	Şarktan Rumeli tarafına geçen Kayseri Valisi Ankara'ya uğramak istemiştir; Ankara'ya uğramaması için	590
	Şarkta görevli Sofya Eyaleti Muhafızı tekrar Sofya'ya geçecekken Ankara'da birkaç gün konaklamak istemiştir; Ankara'ya uğramaması için	994
6 Ocak 1736 ¹⁰⁵	Sayda Valisi Vezir Selim Paşa'nın Kangırın'dan mansıbına giderken Ankara'ya uğramaması için	999
5 Kasım 1736 ¹⁰⁶	Sivas Eyaleti Valisi Ankara'dan geçerken konaklamak istemiştir; Ankara'ya uğramaması için	1473

⁹⁷ A.Ş.S. nr. 100, vrk. 37, b. 156.

⁹⁸ A.Ş.S. nr. 101, vrk. 125, b. 686; A.Ş.S. nr. 101, vrk. 126, b. 687.

⁹⁹ A.Ş.S. nr. 109, vrk. 90/91, b. 327.

¹⁰⁰ A.Ş.S. nr. 110, vrk. 84/85, b. 370; A.Ş.S. nr. 110, vrk. 86, b. 373.

¹⁰¹ A.Ş.S. nr. 110, vrk. 136, b. 482.

¹⁰² A.Ş.S. nr. 110, vrk. 140, b. 498.

¹⁰³ A.Ş.S. nr. 111, vrk. 58, b. 221.

¹⁰⁴ Kayseri valisinin Ankara'ya uğramaması için Kasaba, Bacı ve Çukurcak nahiyelerinden 590 kuruşluk hediye gönderilmiştir. A.Ş.S. nr. 114, vrk. 139, b. 580; A.Ş.S. nr. 114, vrk. 139, b. 581; A.Ş.S. nr. 114, vrk. 139, b. 582.

¹⁰⁵ A.Ş.S. nr. 116, vrk. 64/65, b. 378.

¹⁰⁶ A.Ş.S. nr. 116, vrk. 56, b. 344.

11 Mayıs 1724 tarihinde Anadolu Valisi Osman Paşa'nın Revan seferine giderken Ankara Kazası'na uğramaması için, toplam 2435 kuruş masraf yapılmıştır. Bu masrafın büyük bir kısmı nakit para ve hediyelerden oluşmaktadır. Aslında bir devlet büyüğü veya devlet hizmeti ile görevlendirilen bir memurun şehir veya köylerden birinde konaklaması durumunda hediye verilmesi (peşkeş) Selçuklu devrinden beri uygulanan bir gelenektir. Daha sonraları resmi vergiler dışında para toplama geleneği de başlamıştır¹⁰⁷. Nitekim Osman Paşa'ya 1250 kuruş bağlılık bildirmek için (ubûdiyyet), 200 kuruş paşanın kethüdalarına bağlılık bildirmek için nakit olarak verilmiştir. Paşaya, hazinedarına, divan efendisine, kapıcılar kethüdasına, çavuşlar eminine toplam 361 kuruş tutarında sof, şâlî ve çağşırılık hediye gönderilmiştir. Diğer masraflar ise çavuşlar kethüdasına, zahireciye, çukadara ve bir yere gönderilen adamlara verilen ücretler; zahire, pirinç, şeker, şem'î asel, kahve, kapu harcı, menzil kirası, altın zararı ve mahkeme harcından oluşmaktadır¹⁰⁸.

Anadolu Eyaleti Valisi Vezir Ebubekir Paşa 1731 temmuz ayında şark seferine giderken, 1732 haziran ayında ise şark seferinden dönerken Ankara'ya uğramak ve birkaç gün konaklamak istemiştir. Ancak Ankara'daki görevliler, paşanın Ankara'ya uğramaması ve başka yere gitmesi için bezirgânlardan (Yahudi tüccarlar) 3350 kuruş para alarak, paşaya göndermiştir. Paşaya hediye edilen sof, çağşırılık, şâlî, çuha, bir at ve zahire kıymeti ile diğer masraflar 1391 kuruştur. Paşanın itbâ'nın zayi olan dört beygiri, Kasaba Nahiyesi için paşaya verilen avâid, mütesellime, mütesellim çavuşuna ve ağaya ücret; asılan sarraflar için hüccet harcı ve mahkeme harcı 694 kuruş ile birlikte toplam masraf 5435 kuruşa ulaşmıştır¹⁰⁹. Paşanın şark seferinden dönüşünde ise bezirgânlardan 1000 kuruş para alınarak, paşaya gönderilmiştir. Paşaya hediye edilen sof, şâlî ve çağşırılık kıymeti 292 kuruş; mübaşiriye 450 kuruş; Ankara'ya paşa tarafından gönderilen ağaların ve itbâ'nın zahire, menzil ve han kiralari 252,5 kuruş; Ramazan başlangıcı tespiti ve çukadara ücret 29 kuruş; Ankara mutasarrıfının sakin olduğu menzil ve diğer bir menzil kirası 55 kuruş; mutasarrıfın itbâ'nın sakin olduğu üç menzil kirası 33 kuruş; mahkeme harcı 218 kuruş ve diğer bazı masraflar 19,5 kuruştur. Bu masraflara altı aylık şehir kethüdası ücreti 30 kuruş, altı aylık menzil bargiri ücreti 600 kuruş da eklenmiş; böylece toplam masraf 2979 kuruşa ulaşmıştır¹¹⁰.

Paşaların konaklaması durumunda masraflar daha da artardı. Mesela 31 Mayıs 1725 tarihinde Anadolu Eyaleti Valisi Vezir Mehmed Paşa kapu halkı ile birlikte sefere giderken Ankara'ya uğramış ve burada dört gün konaklamıştır.

¹⁰⁷ M. Akdağ, *Türkiye'nin İktisadî ve İçtimaî Tarihi*, s. 550-551.

¹⁰⁸ A.Ş.S. nr. 100, vrk. 37, b. 156.

¹⁰⁹ A.Ş.S. nr. 108, vrk. 109, b. 493.

¹¹⁰ A.Ş.S. nr. 110, vrk. 140, b. 498.

Mehmed Paşa ve kapu halkının dört gün kaldıkları süre boyunca yeme-içme, yakacak, aydınlanma ve diğer masrafları karşılanmış; paşa ile paşanın hazinedarı, çavuşu ve divan efendisi gibi üst düzey görevlilerine sof, şâlî ve çağşırılık hediye edilmiştir. Mehmed Paşa'nın kapu halkının oldukça kalabalık olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim dört günde 7900 kıyye ekmek yenilmiştir. 1 kıyye 400 dirhem olduğundan $7900 \times 400 = 3.160.000$ dirhemden bir günde 790.000 dirhem ekmek yenilmiştir. Bu tarihlerde Ankara'da ekmeğin 200 dirhemi 1 akçedir. Ekmeğin 200 dirhem olduğunu varsayarsak; her bir kişiye günde 2 ekmekten 400 dirhem düşecektir; buna göre $790.000/400 = 1975$ kişi olmaktadır. Mehmed Paşa, yardımcıları ve kapu halkına dört gün boyunca ekmek, koyun eti, pirinç, İzmir aseli, kahve, nohut, sadeyağ, soğan, kuzu, tavuk, yumurta, tuz, sirke, yoğurt, nişasta, sebze, şeker, süt, şem'î asel, şem'î revgan, biber, un, çıra ve peksimete 1252 kuruş; diğer zahirelerle birlikte 1365 kuruş; arpa, odun, saman ve otluğa 884 kuruş harcanmıştır. Mehmed Paşa'ya 1500 kuruş nakit para verilmiştir. Delallbaşıya, zahireci ağalara, beygir kiralari gibi masraflara harcanan miktar 766 kuruş 80 akçedir. Paşa ile kethüdası, hazinedarı, divan efendisi gibi üst düzey kimselere verilen sof, çağşırılık ve şâlînin tutarı 475 kuruştur. Mûytâbların paşanın altı katar devesine mühimmat kıymeti 120 kuruş, mütesellim ağanın, paşaya yaptığı masraf 100 kuruş, ahalinin verdiği üç aylık sekban harcı 300 kuruş, mahkeme harcı ise 118 kuruştur. Masraflar toplamı 5628 kuruş 80 akçedir. Bu masrafın 3651 kuruşu Ankara Kazası'nda 274,5 haneye tevzi olunmuş ve hane başına 13 kuruş 12 pâre düşmüştür¹¹¹. Aşağı Kasaba Nahiyesi'nde Hisarlı Kaya, Bali Kuyumcu, İmer, Bayracık, Toturga, Alacaatlu, Yukarı Buruncu ve Tatar adlı köyler paşaya zahire verdiklerinden 1978 kuruş adı geçen köylerin dışında Kasaba, Bacı ve Çukurcak nahiyelerindeki köylere paylaştırılmıştır¹¹².

Anadolu Eyaleti valisi olup, Revan Kalesi muhafazasında iken 1732 ağustos ayı başlarında Ankara'ya gelip, üç gün konaklayan Vezir Ali Paşa'ya 5700 kuruş masraf yapılmıştır¹¹³. Ali Paşa'nın kapu halkı tahminimizce 2200 kişi civarındaydı¹¹⁴. Bu kadar büyük bir kalabalığın konaklaması çok zor ve masraflı olmasına karşın neredeyse hiçbir masraftan kaçınılmamıştır. Kahve, tütün,

¹¹¹ A.Ş.S. nr. 101, vrk. 125, b. 686.

¹¹² A.Ş.S. nr. 101, vrk. 126, b. 687.

¹¹³ Paşaya verilen nakit para 1585 kuruş, paşaya ve dairelerine hediye verilen sof, şâlî ve çağşırılık kıymetleri 344 kuruş, Ankara mutasarrıfının, paşa tarafına gittiğinde paşaya verilen nakit para 150 kuruş, mutasarrıfın paşaya hediye ettiği at 200 kuruş, zahire 969 kuruş 98 akçe, arpa ve saman 1416,5 kuruş, odun 140 kuruş, kılavuzlar, hazine bekçisi, arpa emini vs. ücretleri 372 kuruş, menzil bargiri 204 kuruş, menzil ve han ücretleri 9 kuruş, sabun 4,5 kuruş ve mahkeme harcı 297 kuruştur. A.Ş.S. nr. 111, vrk. 58, b. 221.

¹¹⁴ Paşanın itbâ'na üç günde 3300 kıyye ekmek verilmiştir. Bu tarihlerde Ankara'da ekmeğin dirhemi 100'dü. Bir kişinin günde 2 ekmek yediği varsayılırsa kişi sayısı 2200 olur. A.Ş.S. nr. 110, vrk. 140, b. 498.

zeytinyağı, sadeyağ, pirinç, nişasta, nohut, badem, kavun, üzüm, sebze, süt, tavuk, et, yoğurt, sarımsak, sirke, sabun, saman, arpa, odun, çıra gibi yiyecek-icecek ve diğer maddeler büyük miktarlarda verilmiştir.

Ankara Sancağı Mutasarrıfı es-Seyyid Halid Paşa'nın 1731 mayıs ayında¹¹⁵ şark seferine giderken Ankara'da üç gün konaklaması sırasında 3379 kuruş, 1732 şubat ayında şark seferi dönüşünde yine üç gün konaklaması sırasında yapılan masraf ise 2515 kuruştur. Paşaya şark seferine giderken yapılan masraflar daha çok sefer ile ilgilidir. Sefere giderken; paşanın ve itbâ'nın üç günlük zahiresi 179,5 kuruş 51 akçe, itbâ'nın konakladığı menzil kiralari 57 kuruş 1 sülüs, ihracı ferman buyrulan mekârî develeri 519 kuruş, deve mübaşirinin 20 günlük zahiresi 40 kuruş; Kütahya tarafından gelen Nasuh Mehmed Ağa'ya verilen 518 kuruş, beş günlük han kirası ve zahiresi 59 kuruş 1 lipur, çukadarına verilen hediye sof, şâlî ve çağşırılık kıymeti 38 kuruş; Kütahya'dan gelen Mehmed Ağa'nın iki günlük zahiresi 11 kuruş 22 akçe; Kangırı'ya giden çukadara ve bölükbaşına bir günlük zahire 5 kuruş 96 akçe; zahire hususu için iki defa devlet tarafına giden adama ücret ve adamın İstanbul'da ettiği masraf 157 kuruş; daha önce Ankara mutasarrıfının imdâd-ı seferiyye almaması için ferman götüren tatar ağasına hizmet ve bir çağşırılık kıymeti 23,5 kuruş; tatar ağasına hizmet 15 kuruş; zorba fermanı getiren ağaya hizmet ve altı günlük masrafı 65 kuruş; teftiş fermanı getiren tatar hizmet 27 kuruş; Ayaş Kazası kesri için Ankara mutasarrıfına verilen 30 kuruş; Ayaş Kazası'ndan alınan akçe için Deveci el-Hac Ali'ye verilen 55 kuruş; Ali Çelebi ile Kütahya'ya gönderilen sof ve şâlî kıymeti 100 kuruş; naib efendiye verilen sof ve çağşırılık 27,5 kuruş; Kangırı'ya hazine getiren katırcıya ücret 4 kuruş, Kütahya'ya giden Memiş Ağa'ya ücret ve Kütahya'da verdiği buyruldu akçesi 21,5 kuruş, miri piyade levendat mübaşiri iki ağaya verilen üç günlük zahire 24 kuruş 90 akçe, fazladan verilen arpa kıymeti 22,5 kuruş; fazladan verilen et kıymeti 10 kuruş; Ankara'ya gelen Cebeci Süleyman Ağa'ya verilen üç günlük zahire, mekârî ücreti ve han kirası 30 kuruş 56 akçe; Cebeci İsmail Ağa'ya verilen dört günlük zahire ve mekârî ücreti 32 kuruş 46 akçe; Cebeci Mustafa Ağa'ya verilen dört günlük zahire ve mekârî ücreti 41,5 kuruş 26 akçe; diğer Cebeci Mustafa Ağa'ya verilen dört günlük zahire, mekârî ücreti ve han kirası 23 kuruş 55 akçe; Topçu el-Hac Mehmed Ağa'ya verilen dört günlük zahire 20 kuruş 64 akçe; Ağazadenin 18 günlük han kirası 15 kuruş; Çukadar Bekir Çelebi'ye 2 kuruş; iki aylık sekban ücreti 310 kuruş; altı aylık menzil bargiri ücreti 650 kuruş; Şehir Kethüdası Hacı Murtaza'nın cebeciyle masrafı 1 kuruş; odun akçesi ve tatardan baki kalan 13 kuruş; taşraya giden muhziirlara ücret 6 kuruş; taşrayı kontrol etmek üzere gönderilen adama 5 kuruş ve mahkeme harcı 218 kuruş olmak üzere toplam 3379 kuruş masraf yapılmıştır¹¹⁶. Paşanın şark

¹¹⁵ Paşa'nın gittiği tarih tam olarak verilmediğinden belgenin sicile kayıt tarihi dikkate alınmıştır.

¹¹⁶ A.Ş.S. nr. 109, vrk. 90/91, b. 327.

seferinden Ankara'ya dönüşünde ise paşanın ve itbâ'nın üç günlük zahiresi 245 kuruş; paşanın kaldığı Musli Efendi Menzili'nin altı aylık peşin kirası 30 kuruş ve Tezkereci Menzili'nin altı aylık peşin kirası 25 kuruş; Vezir Müfettiş Kara Bolad Ahmed Paşa'nın ağalarından Aksaraylı Bekre Ağa'ya bir günlük zahire 8 kuruş 65 akçe; Kütahya müsellimi kethüdasına verilen üç günlük zahire 25,5 kuruş; Kütahya mütesellimi tarafından teftişe gönderilen Hasan Ağa'ya verilen akçe, sof ve iki çağşırılık 51 kuruş; Ahmed Paşa tarafına giden silahşöre verilen menzil beygiri ücreti 4,5 kuruş; Trabzon'a giden hazine için beygir ücreti 7 kuruş; Osman Paşa'nın Ankara'da üç gün konaklaması sırasında verilen zahire kıymeti 865 kuruş, paşaya ahalinin hediye ettiği sof ve şâlî kıymeti 139 kuruş, 10 vukiyye kahve, 11 vukiyye şeker ve 10 vukiyye şem'î asel 41 kuruş, kethüdalarına bir donluk sof, şâlî ve çağşırılık 75 kuruş, kahve ve şem'î asel kıymeti 20,5 kuruş, konakçı ağalarına verilen bir donluk sof 15 kuruş, nakit 5 kuruş, divan efendisine ve kapıcılar kethüdasına verilen sof ve çağşırılık 33 kuruş, zahireci ağaya verilen iki çağşırılık 8 kuruş, 5 vukiyye asel ve 5 vukiyye sade yağ 3,5 kuruş, defa 6 vukiyye kahve 12 kuruş, 2,5 günde verilen zahire 17 kuruş, Osman Paşa'nın ağalarından el-Hac İbrahim Ağa'ya verilen bir günlük zahire 2 kuruş 1 sülüs, konakçıların verdiği zahire 11 kuruş 50 akçe, itbâ'larının zahiresi 5 kuruş 68 akçe, paşanın es-Seyyid Abdulhadi Efendi Menzili'nde konaklayan altı askeri için konak kirası 6 kuruş, Arslan Ağazade Hanı'nda konaklayan levendatın han kirası 10 kuruş, arpa ve saman ziyadesi 5,5 kuruş, çavuşlarına verilen 3 kuruş, Mütesellim Ahmed Bey'in kesri 100 kuruş, muhızlıların kesri 65 kuruş, menzilciye verilen 130 kuruş, Yasef zimmeden alınıp Müfettiş Kara Bulad Paşa tarafından Çukurcak Nahiyesi için gelen mübaşire verilen 50 kuruş; Osman Paşa için es-Seyyid Abdulhadi Efendi Menzili'nde bina olunan mutfağa kereste ve usta ücreti 15 kuruş; Halid Paşa'nın Osman Paşa'ya verdiği at kıymeti 150 kuruş; nahiyelerdeki köylerden toplanacak akçe için tahsildarlık 100 kuruş ve mahkeme harcı 231 kuruş ile birlikte toplam masraf 2515 kuruştur¹¹⁷.

6. Teftişe Gelen Valilere Yapılan Masraflar

Zaman zaman Anadolu Eyaleti'ndeki sancaklardan veya farklı eyaletlerden, valiler eşkıya teftişi ile görevlendirilirdi. Ancak bu valilere yapılan masraflar büyük miktarlara ulaştığından, valilerin Ankara'ya gelmemesi rica edilirdi.

Tablo-6: Teftişe Gelen Valilere Yapılan Masraflar (1731-1734)

Tarihi	Teftişe Gelen Vali ve Harcama Sebebi	Harcanan Miktar (Kuruş)

¹¹⁷ A.Ş.S. nr. 110, vrk. 135, b. 480.

6 Mayıs 1731 ¹¹⁸	Adana Eyaleti Valisi olup, Anadolu'yu teftiş etmekle görevli Muhsinzade Abdullah Paşa Ankara'da 5 gün konaklamıştır.	3659
8 Ocak 1732 ¹¹⁹	Hamid Sancağı Valisi olup, Anadolu Eyaleti'ni teftiş etmekle görevli Vezir Ahmed Paşa'nın Ankara'ya uğramaması için	4500
14 Temmuz 1733 ¹²⁰	Erzurum Eyaleti Valisi olup, Anadolu Eyaleti'ni teftiş etmekle görevli İsmail Paşa'nın, 3 günden fazla konaklamaması için	4288
8 Mart 1734 ¹²¹	Sabık Karaman Eyaleti Valisi olan Köprülüzade Vezir Abdullah Paşa'nın kapucular kethüdasının Ankara'ya eşkiya teftişine gelmemesi için	480
27 Kasım 1734 ¹²²	Eşkiya teftişi ile görevli Kayseri Valisi Zar Alizade Osman Paşa'nın Ankara'ya uğramaması için	569

1731 yılında Anadolu'yu umûmen teftişe tayin edilen Adana Eyaleti Valisi Muhsinzade Abdullah Paşa'ya yapılan harcamalar 3659 kuruşu bulunca sonraki yıllarda paşaların Ankara'ya gelmemesi için ya da en azından üç günden fazla kalmamaları için nakit para ve pek çok hediye gönderilmiştir. 1731 yılında Muhsinzade Abdullah Paşa ve itbâ'nın beş gün Ankara'da konaklaması sırasında paşanın ve itbâ'nın yemek ve zahiresine 2379 kuruş, paşaya ve itbâ'na hediye edilen sof, şâlî ve çağşırılık kıymetleri 233,5 kuruş, paşaya verilen iki at 350 kuruş, paşanın kethüdasına verilen bir at 120 kuruş, ferman getiren çukadara, paşa için tutulan kılavuza, bargirlere, bargir bekçilerine, sürücülerine, han kiralarına, seyis başına, mahkeme harcına vs. yapılan masraf 3659 kuruşa ulaşmıştır¹²³.

14 Temmuz 1733 tarihinde Erzurum Valisi olup, Anadolu'nun umûmen teftişi ile görevlendirilen İsmail Paşa, Ankara'da on gün konaklamak istemiş,

¹¹⁸ A.Ş.S. nr. 109, vrk. 90, b. 326; A.Ş.S. nr. 109, vrk. 92, b. 331.

¹¹⁹ A.Ş.S. nr. 110, vrk. 121, s. 1, b. 1.

¹²⁰ A.Ş.S. nr. 112, vrk. 92, b. 317; A.Ş.S. nr. 112, vrk. 93/94, b. 318.

¹²¹ A.Ş.S. nr. 113, vrk. 64, b. 250.

¹²² A.Ş.S. nr. 114, vrk. 139, b. 582.

¹²³ A.Ş.S. nr. 109, vrk. 90, b. 326; Bir başka belgede Muhsinzade Abdullah Paşa'ya yapılan masrafa, başka masrafların da eklendiği ve halka tevzi edilen miktarın 7038 kuruşa ulaştığı görülmektedir. A.Ş.S. nr. 109, vrk. 92, b. 331.

ancak üç günden fazla konaklamaması rica edilmiştir. Üç gün paşanın ve itbâ'nın konaklaması sırasında 4288 kuruş masraf yapılmıştır. Paşanın kapu halkı 1400 kişi civarındadır¹²⁴. Paşaya 1129 kuruş nakit para verilmiştir. Paşaya, kethüdalarına ve kapu halkına hediye verilen sof, şâlî ve çağşırılık kıymeti 377 kuruş; ekmek, pirinç, koyun eti, kuyruk yağı, sadeyağ, asel, kuzu, dakik-i has, soğan, nişasta, nohut, tavuk, yumurta, süt, yoğurt, kahve, şeker, şem'î revgan ve diğer zahire kıymetleri, odun, arpa, çayır, saman, paşanın eşyalarını taşımak için kullanılan araba kıymetleri, paşanın çadırları için verilen 700 at kazığı, 1500 çadır kazığı, han ve menzil kiralari, çavuşlar, serdar odabaşısına vs. ücret, mahkeme harcı ile birlikte toplam masraf 4288 kuruşa ulaşmıştır¹²⁵.

7. Katır-Deve Temini İçin Yapılan Masraflar

Osmanlı Devleti'nde taşımacılık hayvan gücüne dayalıydı¹²⁶. Sefer zamanlarında zahire ile mühimmat katır ve develerle taşınırdı. Şark tarafında askerin zahire, cebehane ve tophane mühimmatlarının nakli için mekârî katırı satın alınmasına dair pek çok ferman gönderilmiştir. Bu katırların ihracı için vilayet ahalisinden iş bilen bir başbuğ tayin olunması; katırların birer çift çuvalları, yularları vs. mühimmatları ile mükemmel olmaları; ayrıca her bir katıra birer harbende (seyis) tutulması ve başbuğa teslim edilmesi istenirdi. Her bir katıra günlük 25'er akçeden üçer aylık peşin ücretleri dahi mübaşir tarafından hayvan sahibine verilir ve sözleşilirdi¹²⁷. Satın alınan katırların bütün ihtiyaçları karşılanır ve masraflar halka tevzi edilirdi.

Tablo-7: Katır-Deve Temini İçin Yapılan Masraflar (1724-1734)

Tarih	Sayısı	Her birinin kıymeti	Tutarı (Kuruş)	Toplanan Miktar (Kuruş)
16 Şubat 1724 ¹²⁸	12 katır	50	600	954,5
4 Nisan 1724 ¹²⁹	19 katır	45	855	1430,5
28 Nisan 1726 ¹³⁰	25 katır	41	1025	2320

¹²⁴ Paşaya ve paşanın kapu halkına üç günde 2100 kıyye ekmek verilmiştir. Bu tarihlerde Ankara'da ekmeğin dirhemi 100'dü. Bir kişinin günde iki ekmek yediği varsayılırsa kişi sayısı 1400 olur.

¹²⁵ A.Ş.S. nr. 112, vrk. 92, b. 317.

¹²⁶ Ömer İşbilir, "Mekkâre", TDV İslâm Ansiklopedisi, c. 28, Ankara, 2003, s. 554.

¹²⁷ A.Ş.S. nr. 102, vrk. 42, b. 223.

¹²⁸ A.Ş.S. nr. 100, vrk. 24, b. 113.

¹²⁹ A.Ş.S. nr. 100, vrk. 28, b. 124.

¹³⁰ A.Ş.S. nr. 102, vrk. 118, b. 672.

16 Eylül 1728 ¹³¹				1970
5 Eylül 1730 ¹³²	51 katır	41	2091	9009
	23 deve	75	1725	
	Bedel-i beldar		2781	
6 Nisan 1733 ¹³³	22 katır	43	946	1276,5
5 Nisan 1734 ¹³⁴	21 deve	85	1785	4220

Katır ve develere yapılan zorunlu masraflar dışında başka masraflarda buna ek yapılmıştır. Mesela 28 Nisan 1726 tarihinde Hemedan tarafında Serasker olan Vezir Ahmed Paşa'nın maiyetindeki askerlerin zahire, cebehane ve tophane mühimmatlarının nakli için Ankara Sancağı'ndaki kazalardan katır satın alınıp, gönderilmesi istenmiştir. Ankara Kazası'nın payına düşen 25 katır kıymeti 1025 kuruş olmasına karşın, diğer masraflarla birlikte toplanan miktar 2320 kuruşa ulaşmıştır. Bu masraflar; katır ağasının zahiresi ve mübaşiriye ücreti 27,5 kuruş, mütesellim ağaya 19 kuruş, şehir kethüdasına 10 kuruş, tatarla 10 kuruş, muhızırbaşıya 10 kuruş ve muhızırlara ücret 5 kuruş; paşanın maiyetine tayin olunan yeniçeri serdengeçtilerinden Ankara'da konaklayanların tayinatları ve mekârî bargirleri ücretleri 653,5 kuruş; Kasaba, Bacı ve Çukurcak nahiyelerinde görevlendirilen sekban ücretleri 300 kuruş; mahkeme harcı 260 kuruş ile birlikte toplam 2320 kuruştur¹³⁵.

16 Eylül 1728 tarihinde şark seferi için Ankara Sancağı'ndan istenilen mekârî katırlarının teftişine memur olan ser-silahşören ağaya Ankara Kazası'nı teftişe verilen nakit para 1500 kuruş ve ağaya verilen miktarın altın zararı 30 kuruş, ağaya ve itbâ'na 20 günlük zahire kıymeti 139 kuruş, ağaya verilen şâlî ve çağşırılık kıymetleri 25 kuruş, itbâ'na verilen harç 30 kuruş, aşçısına ücret 5 kuruş, mütesellime verilen 60 kuruş, mütesellimin ağa ulaşına verdiği 7 kuruş, şehir kethüdasına ücret 20 kuruş, avarızcı hizmetçisine ücret 5 kuruş ve mahkeme harcı 149 kuruş ile birlikte toplam 1970 kuruştur¹³⁶.

¹³¹ Bu fermanda katır sayısı belli değildir. Ancak ihracı ferman buyrulan mekârî katırları için Ankara Kazası'nı teftişe Ser-Silahşören Ömer Ağa'ya 1500 kuruş verilmiştir. Muhtemelen bu para mekârî katırları içindir. *A.Ş.S. nr. 105*, vrk. 79, b. 352; *A.Ş.S. nr. 105*, vrk. 81, b. 355.

¹³² *A.Ş.S. nr. 108*, vrk. 121, b. 530.

¹³³ *A.Ş.S. nr. 112*, vrk. 71/72, b. 260.

¹³⁴ *A.Ş.S. nr. 113*, vrk. 92/93, b. 316.

¹³⁵ *A.Ş.S. nr. 102*, vrk. 118, b. 673.

¹³⁶ *A.Ş.S. nr. 105*, vrk. 79, b. 352; *A.Ş.S. nr. 105*, vrk. 81, b. 355.

Deve ve katır satın alımlarında reayadan toplanan akçelerin birtakım kişilerin zimmetinde kaldığı fark edilmiş ve bu hususun araştırılması emredilmiştir. 26 Eylül 1728 tarihinde şark seferi sırasında Bolu, Kastamonu, Ankara ve Kangırı sancaklarında bulunan kadılara hitaben gönderilen bir fermanda *“ihrâcı fermân olan deve ve sâir mekârî davarları için beher sene reâyâ fukarâsından tahsil olunan akçeler ne miktara bâliğ olmuştur ve ne mikdâr mahalline gidüp ne mikdârı gitmemiştir ve her deve ve davar başına reâyâdan kaçır gurus tahsil olunub gönderdikleri davarlar kaçır gurus olmuştur ve fukarâdan çıkan akçeleri kimler ekl ü bel’ itmişlerdir ve peşin virilen ücretleri kimlerin zimmetlerinde kalmıştır ma ‘rifeti şer’i ve husûsu mezbûrun tayin olunan mübâşiri ma ‘rifetiyle kemâl tahrîr ve dikkat u mezid ihtiyat ve basiret üzere hareket olunarak mübâşir ve mekârî başıları hesabları görüleb sene be sene başka başka defterleri tahrîr olunduktan sonra bu maddeden zimmetlerinde zuhûr iden akçe kat ‘en ta ‘allül ve muhâlefet itdirilmeksizin tamamen miri için tahsil edilmesi...”* emredilmiştir¹³⁷.

8. Asker Temini İçin Yapılan Masraflar

Savaş zamanlarında halktan avarız haneleri oranında asker çıkarmaları istenirdi. II. Viyana kuşatmasından sonra bu uygulamanın yerine, askerlerin bedelleri istenmiştir¹³⁸. Her sancaktan istenilen asker sayısı, kazalara ve nahiyelere bölüştürülür; kaza ve nahiyeler kendi paylarına düşen askerlerin bedellerini öderlerdi. Mesela 6 Ekim 1725 tarihinde Hemedan Kalesi’nin kış muhafazasında bulunmak üzere Bolu voyvodaları İbrahim Ağa ve Yusuf Ağa 1000 süvari levendat bulmakla görevlendirilmiştir. Ankara Sancağı’nın çıkarması gereken 130 askerden 37’si Ankara Kazası’nın ve bu 37 askerden 13’ü Kasaba, Bacı ve Çukurcak nahiyelerinin payına düşmüştür. Nahiye ahalisi 13 askerin her biri için 17 kuruştan 221 kuruş ödemesi gerekirken, diğer masraflarla birlikte bu miktar 310 kuruşa çıkmıştır. Bu masraflar; daha önce Ankara Sancağı’ndan voyvoda 200 asker istemiş, bu sayının düşürülmesi rica olunup, 70 asker düşürüldüğünden (tenzil olunduğundan) tenzil hücceti, voyvodaya hediye, mahkeme harcı vs. masraftan nahiyelerin payına düşen 60 kuruş; zikrolunan 37 askerin bölükbaşısına kahve baha 10 kuruş, Kütahya mütesellimine ilam götüren adama ücret¹³⁹ ve ilam akçesi 13 kuruş, tevzi olunan akçeyi koruyan adama ücret 3 kuruş ve kâtibiye ücreti 3 kuruştur¹⁴⁰.

9. Menzil Bargiri (Beygiri), Menzil İmdâdiyesi

¹³⁷ A.Ş.S. nr. 105, vrk. 35, b. 139.

¹³⁸ A. Tabakoğlu, *Osmanlı Mâlî Tarihi*, s. 373.

¹³⁹ Nahiyelerde “Kütahya bölüğü” namında bazı levendatın ortaya çıkıp kira bayıra konup, zulüm yapmaları Kütahya mütesellimine bir ilam ile bildirilmiştir. A.Ş.S. nr. 101, vrk. 141, b. 1.

¹⁴⁰ A.Ş.S. nr. 101, vrk. 141, b. 1.

Kervanların ve posta tatarlarının dinlenmeleri, at değiştirmeleri, geceyi geçirmek için konaklamaları¹⁴¹ ve padişahın emirlerinin zamanında ilgililere ulaştırılması için ana yolların geçtiği şehir ve kasabalarda uygun aralıklarla “menzilhane” denilen durak yerleri yapılmıştı. Menzilci ulaşımın sağlanması için her menzilhanede belirli sayıda beygir bulundurmak zorundaydı¹⁴².

Tablo-8: Menzil Bargiri, Menâzil Erba‘a İmdâdiyesi ve Diğer Masraflar (1723-1736)

Tarih	Menzil Bargiri ve Menâzil Erba‘a İmdâdiyesi	İltizam Bedeli (6 aylık)	Toplanan Miktar (Kuruş)
7 Nisan 1723 ¹⁴³	Menzil bargiri	280	565
26 Mart 1724 ¹⁴⁴	Menzil bargiri	280	1401
	Mekârî katırı (12 res)	600	
20 Eylül 1724 ¹⁴⁵	Menzil bargiri	430	822
9 Eylül 1725 ¹⁴⁶	Menzil bargiri	400	872
5 Mart 1726 ¹⁴⁷	Menzil bargiri	464,5	702
29 Ağustos 1726 ¹⁴⁸	Menzil bargiri	646,5	1101 kuruş 1 rub
19 Ağustos 1727 ¹⁴⁹	Menzil bargiri	480	1040,5
27 Temmuz 1729 ¹⁵⁰	Menzil bargiri	430	664
20 Ocak 1730 ¹⁵¹	Menzil bargiri	420	702

¹⁴¹ L. Küçük, *Osmanlı Vergi Hukukunda Avarız Kavramı ve Avarızın İdarededeki Rolü*, s. 96.

¹⁴² Musa Çadircı, “Posta Teşkilâtı Kurulmadan Önce Osmanlı İmparatorluğunda Menzilhâne ve Kiracıbaşılık”, *VIII. Türk Tarih Kongresi (11-15 Ekim 1976)*, c. II, Ankara, 1981, s. 1359-1360; İzzet Sak, Cemal Çetin, “XVII. Ve XVIII. Yüzyıllarda Osmanlı Devleti’nde Menziller ve Fonksiyonları: Akşehir Menzilleri Örneği”, *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 16, 2004, s. 196.

¹⁴³ Menâzil Erba‘a İmdâdiyesi’nden Ankara Sancağı’nın payına düşen 2250 kuruş, bu miktardan Ankara Kazası’nın payına düşen ise 400 kuruştur. *A.Ş.S. nr. 112*, vrk. 83, b.294.

¹⁴⁴ *A.Ş.S. nr. 100*, vrk. 25, b. 114.

¹⁴⁵ *A.Ş.S. nr. 101*, vrk. 98, b. 593; *A.Ş.S. nr. 101*, vrk. 99, b. 595.

¹⁴⁶ *A.Ş.S. nr. 101*, vrk. 133, b. 715; *A.Ş.S. nr. 101*, vrk. 136, b. 723.

¹⁴⁷ *A.Ş.S. nr. 102*, vrk. 106, b. 635.

¹⁴⁸ *A.Ş.S. nr. 102*, vrk. 128, b. 708.

¹⁴⁹ *A.Ş.S. nr. 103*, vrk. 46, b. 335; *A.Ş.S. nr. 103* vrk. 52, b. 358.

¹⁵⁰ *A.Ş.S. nr. 106*, vrk. 79, b. 316; *A.Ş.S. nr. 106*, vrk. 80, b. 317.

¹⁵¹ *A.Ş.S. nr. 107*, vrk. 95, b. 363; *A.Ş.S. nr. 107*, vrk. 96, b. 304?

17 Temmuz 1730 ¹⁵²	Menzil bargiri	450	1238
10 Ocak 1731 ¹⁵³	Menzil bargiri	400	2008
30 Aralık 1731 ¹⁵⁴	Menzil bargiri	650	976
18 Aralık 1732 ¹⁵⁵	Menzil bargiri	750	1274,5
6 Mayıs 1732	Menâzil Erba'a İmdâdiyesi	400 (1 yıllık)	2757
8 Aralık 1733 ¹⁵⁶	Menzil bargiri	950	
14 Haziran 1733 ¹⁵⁷	Menâzil Erba'a İmdâdiyesi	2250	3812
	Menzil bargiri	870	2339
3 Haziran 1734 ¹⁵⁸	Menzil bargiri	650	2268,5
24 Mayıs 1735 ¹⁵⁹	Menzil bargiri	1000 (1 yıllık)	2474
12 Mayıs 1736 ¹⁶⁰	Menzil bargiri	1000 (1 yıllık)	3039
	Ankara Sancağı Mutasarrıfı Ömer Paşa'nın imdâd-ı hazariyye taksiti	448	

Menzil beygirleri 1723'ten 1734 yılına kadar altı aylığına, 1735'den sonra ise bir yıllığına iltizama verilmiştir¹⁶¹. Menzil beygirlerini iltizama alan kişi

¹⁵² A.Ş.S. nr. 108, vrk. 97, b. 454; A.Ş.S. nr. 108, vrk. 97, b. 455.

¹⁵³ A.Ş.S. nr. 109, vrk. 63/64, b. 243; A.Ş.S. nr. 109, vrk. 65, b. 246.

¹⁵⁴ A.Ş.S. nr. 110, vrk. 119, b. 444.

¹⁵⁵ A.Ş.S. nr. 111, vrk. 76, b. 262.

¹⁵⁶ A.Ş.S. nr. 113, vrk. 66, b. 257.

¹⁵⁷ Bu masraf kaydında Ankara Sancağı'nda yapılan masrafların toplamı verilmiş, sonradan Ankara Kazası'nın payına düşen miktar ayrılmıştır. Ankara Kazası'nın payına 671 kuruş düşmüştür. A.Ş.S. nr. 112, vrk. 83, b.294.

¹⁵⁸ A.Ş.S. nr. 114, vrk. 94, b. 443.

¹⁵⁹ A.Ş.S. nr. 115, vrk. 61, b. 351.

¹⁶⁰ A.Ş.S. nr. 116, vrk. 76, b. 432. Bazı belgelerde çeşitli masraflar birlikte verilmiştir. Menzil bargirlerinin iltizamının bazı tarihlerde olmaması, bu masrafın diğer bazı vergilere veya masraflara eklenmesinden kaynaklanmaktadır.

¹⁶¹ Kaynaklarda "menzilhanelerin" iltizama verildiği yazılıdır; ancak bizim incelediğimiz belgelerde muhtemelen bu dönemde menzilhanelerin gideri tahmin edilemediğinden, menzilhaneler değil, menzil bargirleri (beygir) iltizama verilmiştir. "1137 senesi muharremu'l-

genelde şehir kethüdası tayin edilirdi. Şehir kethüdalığı için iltizamı alan kişiye 1730 yılına kadar 20 kuruş, bu tarihten sonra 30 kuruş ücret verilmiştir. İltizam bedeli ve şehir kethüdalığı ücreti halka tevzi edilirken buna başka masraflarda eklenirdi. Bunlardan en önemlisi Ankara mutasarrıfı ve itbâ'nın konakladıkları menzillerin, her sene iki aydan bir yıla kadar olan kirasıdır. Diğer masraflar ise sipah, serdengeçti, cebeci, ulûfeciyan-ı yesâr vs. tahririyle görevlendirilen ağaların menzil ve han kiralaları ile zahire kıymetleri; ferman getirip götüreren ağa, tatar, çavuş vs.'nin ücretleri ve harçları; Kasaba Nahiyesi'nde görevlendirilen 30 sekbanın ücretleri ve han kiralaları; valiler tarafından eşkiya teftişi için görevlendirilen ağalara verilen sof, şâlî ve çağşırılık hediyeleri; beygir kiralaları, tayinatlar, imdâd-ı seferiyyeden baki kalan masraflar, harc-ı muhakeme vs.'dir. Mesela 17 Temmuz 1730 tarihinde menzil bargirini altı aylığına iltizama alan el-Hac Murtaza Bey'in ücreti 450 kuruş iken, diğer masraflarla birlikte 1238 kuruşa çıkmıştır. Bu masraflar Murtaza Bey'in şehir kethüdalığı ücreti 30 kuruş, Ankara mütesellimi el-Hac Mustafa Ağa'nın sakin olduğu Musli Efendi Menzili'nin altı aylık (20 Ocak 1730-17 Temmuz 1730) kirası 30 kuruş, mütesellimin sakin olduğu Musli Efendi Menzili'nin 17 Temmuz 1730'dan itibaren bir senelik peşin kirası 60 kuruş, mütesellimin itbâ'ları için Tezkereci Efendi Menzili'nin beş aylık kirası 21 kuruş, Yukarı ve Aşağı Kasaba nahiyelerine tayin olunan 44 sekbanın üç aylık ulûfeleri 420 kuruş, Kütahya tarafından iskân teftişi için gelen mübaşire mütesellimin verdiği 10 kuruş, mübaşirin itbâ'larına verilen 10 kuruş, mübaşire iki donluk sof 21,5 kuruş, mübaşire bir çağşırılık 5,5 kuruş, mübaşir ve itbâ'nın Balgad Köyü'nde iki gün konaklaması sırasında köylünün verdiği zahire kıymeti 5 kuruş ve vilayet ahalisinin bazı masrafları 175 kuruş ile birlikte toplam miktar 1238 kuruştur¹⁶².

Sefer zamanlarında, menzil giderleri çoğaldığında menzillere, "imdâdiyye" ismiyle başka bir vergi daha konulurdu¹⁶³. Menâzil erba'a imdâdiyyesi, dört menzil imdâdiyyesi demektir. Bu menziller Karacalar, Karacaviran, Koçhisar ve Tosya'dır. 13 Eylül 1732 tarihli bir fermana göre bundan önce Karacalar, Karacaviran, Koçhisar ve Tosya menzillerinin giderlerini

harâmının ibtidâsından altı ay tamamına değin Ankara Kazası'nın menzil bargirini deruhde eden.... Menzillerle ilgili diğer giderler, menzil bargiri iltizam bedelinin üstüne eklenerek, halka tevzi edilmiştir. A.Ş.S. nr. 787, vrk. 99, b. 595. Menzilhanelerin iltizama verilmesi ile ilgili kaynaklar için bkz. Yusuf Halaçoğlu, "Menzil", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, c. 29, Ankara, 2004, s. 160; Cemal Çetin, "Menzil Beygirleri", *Z Dergisi*, S. 3, 2019, s. 261; Arzu Şahin, "XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Mardin Sancağı'nın Sosyal ve İktisadi Durumu Hakkında Bazı Tespitler", *Rıfat Özdemir'e Armağan*, (Ed. Rahmi Doğanay, Ahmet Çelik, Fatih Özçelik), Hiperlink Eğitim İletişim Yayıncılık San. Paz. Ve Tic. Ltd. Şti., İstanbul, 2018, s. 265.

¹⁶² A.Ş.S. nr. 108, vrk. 97, b. 454; A.Ş.S. nr. 108, vrk. 97, b. 455.

¹⁶³ Yusuf Halaçoğlu, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Menzil Teşkilâtı Hakkında Bazı Mülâhazalar", *Osmanlı Araştırmaları II*, İstanbul, 1981, s. 129; Yusuf Halaçoğlu, "Menzil", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, c. 29, Ankara, 2004, s. 160.

Kangırı Sancağı'na bağlı kazaların ahalileri görür iken, İran seferleri başladığından beri tekâlif-i örfiyye ve şakka ile şark tarafında görevlendirilen vezirlerin gidiş-gelişlerinde olan tekâlifi dahi ödedikleri ve sancağa bağlı kazaların ahalilerinin adı geçen dört menzilin giderlerini görmeye tahammülleri olmadığı açık olduğundan Kastamonu ve Ankara sancaklarının da dahil edilmesi emredilmiştir¹⁶⁴. Menâzil erba'a imdâdiyyesinin de büyük miktarlara ulaştığı görülmektedir. Mesela 6 Mayıs 1732 tarihinde bir yıllık menâzil erba'a imdâdiyyesinden Ankara Sancağı'na tevzi olunan 2250 kuruştan, Ankara Kazası'nın payına düşen miktar 400 kuruş olmasına karşın, bunun üzerine 2357 kuruşluk başka masraflar da eklenmiş ve toplanan miktar 2757 kuruşa çıkmıştır. Bu masraflar önceki senenin menâzil erba'a imdâdiyyesinden Haymana Kazası'nın payına düşen, ancak vermedikleri 500 kuruştan Ankara Kazası'nın payına düşen 108 kuruş, donanma fermanı getiren sadrazam kâtibi halifesine ve itbâ'na verilen nakit para, zahire, sof ve şâlî kıymeti olan 430 kuruştan Ankara Kazası'nın payına düşen 200 kuruş; eşkıya teftişi fermanı getiren vezir ağasına verilen 340 kuruştan Ankara Kazası'nın payına düşen 94 kuruş; hatibe fermanı getiren tatar ücret 15 kuruş; Ankara Kazası'ndan mübâya'ası af olunan zahire için Mustafa Ağa'ya ve in'âm fermanı getiren adamına verilen 220 kuruş, Mustafa Ağa'ya verilen sof ve şâlî kıymeti 28 kuruş, onbir günlük zahire ve kahve kıymeti 63 kuruş 3 rub, bu husus için verilen ilam harcı 45 kuruş; in'âm ricası için devlet tarafına gönderilen adamın harcırahı 100 kuruş, in'âm fermanı harcı 15 kuruş, altı aylık menzil bargiri ücreti 950 kuruş, şehir kethüdalığı ücreti 30 kuruş, altı aylık Musli Efendi Menzili kirası 30 kuruş, altı aylık Tezkereci Menzili kirası 25 kuruş, Tezkereci Menzili'nin önceden kalan dört aylık kirası 12 kuruş, aşağı yüz tekneçilerinden baki kalan 8,5 kuruş, Değirmenci oğlu el-Hac Mustafa'nın yem akçesi 2 kuruş 3 rub; Muhzır Yazıcıoğlu kesrinden Pusak? zimminin arta kalan 50 kuruşu, Ferheşt zimminin 40 kuruşu, Çukacı Bogos zimminin 50 kuruşu, Akı Mahallesi'nin kesrinden 5,5 kuruş ve mahkeme harcı 264 kuruş ile birlikte toplam 2757 kuruştur¹⁶⁵.

10. Halkın Avarız Vergilerine Tepkisi

Savaşların uzun sürmesi, vergilerin ağırlığı, eşkıyaların köylere musallat olmaları, vali ve mütesellimlerin zulümleri özellikle 18. yüzyılda Anadolu ve Rumeli'deki köylünün yerini yurdunu terk ederek başta İstanbul olmak üzere büyük şehirlere göç etmesine sebep olmuştur. İstanbul'da yaşayanların vergilerden muaf olması ve devlet otoritesinin ancak bu şehirde sağlanabilmesi halkın buraya göç etmesinin en önemli nedenleridir¹⁶⁶. Yapılan göçler nedeniyle

¹⁶⁴ A.Ş.S. nr. 111, vrk. 63, b. 233; A.Ş.S. nr. 113, vrk. 66, b. 256.

¹⁶⁵ A.Ş.S. nr. 113, vrk. 66, b. 257.

¹⁶⁶ Yücel Özkaya, "Osmanlı İmparatorluğunda XVIII. Yüzyılda Göç Sorunu", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, c. 14, S. 25, 1981, s. 171.

İstanbul'da fiyatlar iki katına çıkmış, zahire kıtlığı yaşanmış, veba salgını başlamış; vergilerin geride kalanlara bölüştürülmesinden dolayı geride kalanlar perişan olmuş ve terk edilen yerlerde ziraat yapılmadığından üretim azalmıştır. Göçleri engellemek için çeşitli tedbirler alınmış ve buldukları yerlerde on yılı geçmeyen reyanın tekrar eski yerlerine dönmeleri emredilmişse de¹⁶⁷ başarılı olunamamış ve göçler artarak devam etmiştir. Ankara taraflarından da İstanbul'a göçler olmuştur. Nitekim 1735 yılının temmuz ayında, İstanbul'a yapılan göçlerin engellenmesi için Ankara Sancağı'na bir ferman gönderilmiştir¹⁶⁸.

Reyanın daha çok tekâlif-i şakka denilen vergilere karşı çıktığı görülmektedir. Tekâlif-i şakka memurların izinsiz olarak, halktan topladıkları vergilerdir. Reyanın ödeyeceği masrafı o yerin kadısı başkanlığında toplanan çoğunluğu ayan ve eşraftan oluşan yerli bir kurul tespit ederdi¹⁶⁹. Böylece yapılan masraflar resmiyet kazanmış olurdu. Yapılan masraflar ile tekâlif-i şakka türü vergiler benzer olsa da farkı tekâlif-i şakkanın resmi olmamasıdır. Tekâlif-i şakka türü vergiler, tekâlif-i örfiye içinde gösterilmiş ve zamanla çeşitlenerek iki vergi birbirinden ayrılmaz hale gelmiştir¹⁷⁰. Ankara'da daha çok Kasaba Nahiyesi'ne bağlı bazı köylerde reyanın birbirini tekâlif-i şakka vermedikleri gerekçesiyle suçladıkları ve hatta köylerinden ihraç ettikleri görülmektedir. Mesela Kasaba Nahiyesi'ne bağlı Bavlum Köyü sakinlerinden bazı kimseler, köylerinde sakin Hızır Beşe'nin hissesine düşen tekâlif-i divaniyye ve şakkayı vermediğini ve bazı kimseleri dahi kendine uydurduğunu söyleyerek, köylerinden ihraç edilmesini sağlamışlardır¹⁷¹. 16 Şubat 1726 tarihinde Kasaba Nahiyesi'ne bağlı Karataş Köyü sakinlerinden bazıları, bazı kişileri tekâlif-i şakka vermedikleri gerekçesiyle şikâyet etmişlerdir. Şikâyet edilen kişiler ise köylerinde avarız gerektiren emlak ve arazileri olduğunu ve tekâliften hisselerine düşen miktarı ödediklerini, ancak tekâlif-i şakkayı ödemek istemediklerini bildirmişler; mahkeme ise tekâlif-i şakka alınmasının uygun olmadığına karar vermiştir¹⁷².

Halkın karşı çıktığı bir diğer vergi de menâzil erba'a imdâdiyyesidir. Karacalar, Karacaviran, Koçhisar ve Tosya menzillerine yardım amacıyla; önceleri Kangırı Sancağı'ndan toplanırken, 1732 yılından itibaren Ankara ve Kastamonu sancakları da eklenerek, üç sancağa paylaştırılan bu vergiye, Kastamonu ve Ankara sancağı ahalileri, eskiden bu menzillerin giderlerini

¹⁶⁷ BOA, A.DVNS. MHM. d. 130, vrk. 102, b. 584; BOA, A.DVNS. MHM. d. 130, vrk. 109, b. 615-618; BOA, A.DVNS. MHM. d. 136, vrk. 128, b. 1054-1056.

¹⁶⁸ A.Ş.S. nr. 115, vrk. 77, b. 402.

¹⁶⁹ M. Akdağ, *Türkiye'nin İktisadî ve İçtimaî Tarihi*, s. 550.

¹⁷⁰ Ahmet Tabakoğlu, "Tekâlif", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, c. 40, İstanbul, 2011, s. 337.

¹⁷¹ A.Ş.S. nr. 101, vrk. 53, b. 334.

¹⁷² A.Ş.S. nr. 102, vrk. 19, b. 100. Diğer bir örnek için bkz. A.Ş.S. nr. 101, vrk. 81, b. 496.

karşılamadıklarını söyleyerek karşı çıkmışlar; ancak bu talepleri kabul edilmemiştir¹⁷³.

Ankara Sancağı mutasarrıfı ile Kütahya müteselliminin haksız yere para toplamaları da şikâyetlere sebep olmuştur. Mesela Seferhisar Kazası Hüdavendigâr Sancağı'na bağlı iken, 1723 yılında Ankara Sancağı'na bağlanmıştır. Kaza ahalisi seferiyye ve hazariyyelerini verdikleri halde Ankara Sancağı mutasarrıfları buna kanaat etmeyip, türlü bahaneler ile vergi topladıklarından perişan olduklarını bildirmişler ve yeniden Hüdavendigâr Sancağı'na bağlanmayı talep etmişlerdir. Bu isteklerinin uygun görüldüğüne dair 15 Ekim 1731 tarihli bir ferman gönderilmiştir¹⁷⁴. Nisan 1736 tarihli bir fermanla Ankara Sancağı'ndaki Haymanateyn ve diğer kaza ahalileri seferiyye ve hazariyyelerini vermeye itirazları yok iken, birkaç seneden beri Kütahya mütesellimlerinin zorla ahaliden para topladıkları ve ahaliye zulüm yaptıkları bildirildiğinden; buna engel olunmasına dair ferman gönderilmiştir¹⁷⁵.

Ankara Sancağı'na bağlı bazı kazaların reayası perişan olmuş ve dağılmıştır. Vergileri ise geride kalanlara veya diğer kazalara paylaştırıldığından halkın vergi yükü daha da artmıştır. Mesela Haymanateyn Kazası ahalisi başka yerlere göç ettiğinden, önceleri 40-50 büyük ve 140 küçük köyü olduğu halde, zamanla köy sayısı 18-20'ye kadar düşmüştür¹⁷⁶. 1732 ve 1733 yıllarına ait menâzil erba'a imdâdiyyesini Haymana Kazası ahalisi vermediğinden bir kısmı kaza ahalisinden sonradan alınmış, geri kalan kısmı ise diğer kazalara paylaştırılmıştır¹⁷⁷.

Bazı mahallelerde hayır sahiplerinin mallarını avarız vergisinin ödenmesi amacıyla vakfetmeleriyle mahalle avarız para vakıfları kurulmuştur. Vakfedilen paraların işletilmesinden elde edilen kârla avarız vergileri ödenmiş, arta kalan miktarla mahallenin bazı ortak giderleri karşılanmıştır. Mesela incelenen dönemde Ankara Kazası'nda Monla Büyük, Hatuni, Buryacı, Kızıl Bey, İmaret, İğneci vs. mahallelerde avarız para vakıfları bulunuyordu¹⁷⁸.

¹⁷³ A.Ş.S. nr. 112, vrk. 68, b. 250; A.Ş.S. nr. 112, vrk. 81, b. 289.

¹⁷⁴ A.Ş.S. nr. 112, vrk. 86, b. 302.

¹⁷⁵ A.Ş.S. nr. 116, vrk. 85, b. 463.

¹⁷⁶ Y. Özkaya, "Osmanlı İmparatorluğunda XVIII. Yüzyılda Göç Sorunu", s. 187-188.

¹⁷⁷ A.Ş.S. nr. 113, vrk. 63, b. 248. 16. yüzyılda Haymanateyn, Yörük Kazası'na bağlı bir nahiye iken, 18. yüzyılın ilk yarısında ayrı bir kazadır. Ancak vergi ödemelerinde bu kaza ile ilgili bazı sorunlar yaşandığından, bu kazaya düşen miktar bazen diğer kazalara paylaştırılmıştır. A.Ş.S. nr. 101, vrk. 119, b. 662; A.Ş.S. nr. 112, vrk. 93/94, b. 318; A.Ş.S. nr. 113, vrk. 64, b. 252; A.Ş.S. nr. 113, vrk. 66, b. 257; A.Ş.S. nr. 113, vrk. 64, b. 253; A.Ş.S. nr. 113, vrk. 65, b. 255; Ö. Ergenç, XVI. Yüzyılda Ankara ve Konya, s. 74.

¹⁷⁸ A.Ş.S. nr. 117, vrk. 16, b. 89; A.Ş.S. nr. 117, vrk. 84, b. 420; A.Ş.S. nr. 116, vrk. 13, b. 72; A.Ş.S. nr. 116, vrk. 22, b. 139; A.Ş.S. nr. 116, vrk. 34, b. 219; A.Ş.S. nr. 116, vrk. 80, b. 446.

Sonuç

Osmanlı Devleti'nde günümüzdeki gibi bir vergi anlayışı yoktu; vergilerin yerinde toplanıp, yerinde harcanması esası vardı. Bu nedenle savaş zamanlarında avarız denilen olağanüstü vergiler konulurdu. Avarız-nüzül, sürsat-iştirâ, imdâd-ı seferiyye, imdâd-ı hazariyye, katır-deve temini, asker temini ve menzil beygiri ücreti resmi olarak bilinen vergilerdir. Bunlara, vergileri toplayan görevlilerin yiyecek-içecek masrafları ile konaklama giderleri; ayrıca mahkeme çalışanlarının ücretleri ve mahkeme harcı eklenirdi. Avarız-nüzül, imdâd-ı seferiyye ve imdâd-ı hazariyye vergilerinin miktarı önceden belli olmasına karşın, imdâd-ı seferiyye ve imdâd-ı hazariyyeye sonradan pek çok ilave yapıldığı görülmektedir; ancak avarız-nüzül vergisine, ahalinin bazı masrafları şeklinde geçen genel bir masraf dışında başka ilaveler yapılmazdı. Sürsat-iştirâ vergisi, katır-deve temini ve asker bedeli savaş nedeniyle konulan zorunlu vergilerdi. Bunların miktarı ve sayısı değişkendi; menzillerin ise savaş zamanlarında yükü artardı. Bu vergilere başka masraflar da ek yapılırdı. Savaşın bitmesi halinde avarız-nüzül, imdâd-ı hazariyye ve menzil beygiri ücreti dışındakiler toplanmazdı.

En büyük harcamalar, şark seferine giderken veya sefer dönüşünde Ankara'da konaklayan paşalar ile eşkıya teftişi ile görevlendirilen paşaların Ankara'da konaklaması veya konaklamak istemeleri nedeniyle yapılmıştır. Yerel yöneticiler bu duruma tepki olarak çoğu zaman paşaların Ankara'ya uğramamalarını rica etmişlerdir. Binlerce kuruştan oluşan bu giderler tümüyle paşaların ve kapu halkının zahiresi, han ve menzil kiralari, hediyeler ve nakit paradan oluşmaktadır. Devletin, paşaların ve kapu halkının konak masrafları ve zahiresi, devlet memurlarının ücretleri ve diğer giderleri, seferlerde kullanılan mühimmatın taşınması, askerlerin zahiresi, menzillerin ihtiyaçları gibi giderler için bir gelir kaynağının olmaması, bütün giderlerin vergi olarak halktan alınmasına sebep olmuştur. Bu tür giderlerin ne zamanı ne de miktarı bellidir. Resmi olarak bilinen avarız, nüzül, imdâd-ı seferiyye ve imdâd-ı hazariyye vergileri sabit kalmış olsa da diğer masraflar düşünüldüğünde aslında vergilerin aynı kalmadığını, vergilerde gizli bir artış olduğunu ve vergilerin değişkenliğini göstermektedir. Osmanlı Devleti'nde, resmi olarak bilinen vergilerin miktarını artırmak yerine ya yeni vergiler konulmuş ya da resmi vergilerin üzerine çeşitli masraflar eklenmiştir. Mesela eklenen masraflar içinde devlet memurlarının zahire, konaklama giderleri ve ücretlerinin yer aldığı ve bu giderlerin sabit olmadığı düşünüldüğünde, aslında vergilerin yerel yöneticiler tarafından şartlara göre güncellendiği söylenebilir.

Halkın tepkisi daha çok resmi olmayan, yani tekâlif-i şakka türü vergilerdir. Yerel yöneticilerin onay verdiği her tür masrafın ise karşılanmaya çalışıldığı görülmektedir. Yerel yöneticiler, halkın menfaatleri doğrultusunda

bazı ricalarda bulunmuşlardır. Mesela paşaların Ankara'ya gelmemelerini veya üç günden fazla konaklamamalarını istemeleri, talep edilen asker sayısının düşürülmesini ve Kütahya tarafından talep edilen harcıbabın kaldırılmasını istemeleri vs.'dir. Paşalara ve diğer devlet memurlarına verilen hediyeler, nakit paralar, zahireler, konaklama giderleri, bir yere gönderilen görevlilerin ücretleri, sekbanların ulûfeleri vs. eskiden beri ödendiği için gelenek haline gelmiş; ancak menâzil erba'a imdâdiyyesi gibi sonradan konulan vergilere "eskiden yoktu" denilerek karşı çıkmıştır. Ankara Sancağı'ndaki bazı kazaların ahalisinin perişan olması ve dağılması halkın genel olarak vergilere tepkisinin yerini-yurdunu terk etmek şeklinde olduğunu göstermektedir.

Bütün bu vergiler ve masraflar incelendiğinde savaşların, özellikle uzun süren savaşların, şehirlerden köylere kadar halka büyük miktarda vergi yükü getirdiği ve yol güzergâhındaki halkın savaşlardan daha fazla etkilendiği anlaşılmaktadır. Vergiler kadar vergilere ek yapılan masrafların olması ve bu masrafların miktarının ve herhangi bir sınırının olmaması halkın yerel yöneticilerin insafına bırakılmasına neden olmuştur. Bazı mahallelerde avarız vakıfları kurularak bu tür giderler karşılanmış olsa da nüfusun büyük bir kısmının savaşta olması eşkıyalığın artmasına, vergilerin yükseklığı köylerde yaşayan halkın yerini yurdunu terk ederek İstanbul'a göç etmesine ve İstanbul'da sorunların çıkmasına, terk edilen arazilerin boş bırakılması üretimin azalmasına neden olmuştur. Savaş zamanlarında vergiler daha da arttığından, savaşlar hem iktisadi açıdan hem de sosyal açıdan halkın yaşantısını büyük oranda etkilemiş ve beraberinde başka sorunlar getirmiştir.

Kaynakça

Arşiv Kaynakları

Ankara Şer'iyeye Sicilleri (A.Ş.S.): 98, 99, 100, 101, 102, 103, 104, 105, 106, 107, 108, 109, 110, 111, 112, 113, 114, 115, 116, 117 numaralı defterler.

Bab-1 Asafi Divan-1 Hümayun Sicilleri Mühimme Defterleri (BOA, *A.DVNS. MHM.*): 130, 134, 136 numaralı defterler.

Araştırma ve İncelemeler

Akdağ, Mustafa, *Türkiye'nin İktisadî ve İçtimaî Tarihi*, Yapı Kredi Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 2014.

Barkan, Ömer Lütfi, "Avâriz", *İslâm Ansiklopedisi (MEB)*, c. 2, 5. Baskı, 1997, s. 13-19.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi Rehberi, (Yayına Hazırlayanlar: Yusuf İhsan Genç, Hacı Osman Yıldırım, Nazım Yılmaz vd.), 2. Baskı, İstanbul, 2000.

Cezar, Yavuz, *Osmanlı Maliyesinde Bunalım ve Değişim Dönemi (XVIII. yy dan Tanzimat'a Mali Tarih)*, Alan Yayıncılık, 1986.

Çadircı, Musa, "Posta Teşkilâtı Kurulmadan Önce Osmanlı İmparatorluğunda menzilhâne ve Kiracıbaşılık", *VIII. Türk Tarih Kongresi (11-15 Ekim 1976)*, c. II, Ankara, 1981, s. 1359-1365.

Çetin, Cemal, "Menzil Beygirleri", *Z Dergisi*, S. 3, 2019, s. 260-265.

Çiftçi, Cafer, "Osmanlı-Avusturya Savaşları Esnâsında Bursa Halkının Avârız Türü Vergi Yükünden Örnekler (1686-1688)", *Osmanlı Araştırmaları*, c. 20, Aralık 2000, s. 247-268.

Danık, Sevda, *Orta Anadolu'da Para ve Fiyatlar (1688-1760)*, (Fırat Üniv. Sos. Bil. Ens. Basılmamış Doktora Tezi), Elazığ, 2020.

Darling, Linda T., *Gelir Artışı ve Kanuna Uygunluk: Osmanlı İmparatorluğunda Vergi Toplanması ve Maliye Yönetimi 1560-1660*, (çev. Adnan Tonguç), Alfa Basım Yayım Dağıtım San. ve Tic. Ltd. Şti, İstanbul, 2019.

Demirci, Süleyman, "Collectors of Avârız and Nüzul Levies in the Ottoman Empire: A Case Study of the Province of Karaman 1621-1700", *Bellekten*, c. LXIX, S. 255, 2005, s. 539-566.

Ergenç, Özer, *XVI. Yüzyılda Ankara ve Konya*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2012.

Halaçoğlu, Yusuf, "Menzil", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, c. 29, Ankara, 2004, s. 159-161.

_____, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Menzil Teşkilâtı Hakkında Bazı Mülâhazalar", *Osmanlı Araştırmaları II*, İstanbul, 1981, s. 123-132.

İnalcık, Halil, *Devlet-i Aliyye: Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar-IV*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 10. Baskı, İstanbul, 2021.

İşbilir, Ömer, "Mekkâre", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, c. 28, Ankara, 2003, s. 554-555.

_____, "Nüzül", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, c. 33, İstanbul, 2007, s. 311-312.

Kılıç, Orhan, *18. Yüzyılın İlk Yarısında Osmanlı Devleti'nin İdari Taksimatı-Eyalet ve Sancak Tevcihatı*, Ceren Matbaacılık, Elazığ, 1997.

Küçük, Levent, "Osmanlı İmparatorluğunda Mekân Organizasyonunun Gerçekleştirilmesinde Avarız Vergilerinin Rolü", *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi*, c. 32, S. 32, 2016, s. 194-204.

_____, *Osmanlı Vergi Hukukunda Avarız Kavramı ve Avarızın İdaredeki Rolü*, (Ankara Üniv. Sos. Bil. Ens. Basılmamış Doktora Tezi), Ankara, 2007.

Özkaya, Yücel, "XVIII. Yüzyılın Sonlarında Tevzi Defterlerinin Kontrolü", *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, S. 1, 1991, s. 135-155.

_____, "Mütesellim", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, c. 32, İstanbul, 2006, s. 203-204.

_____, "Osmanlı İmparatorluğunda XVIII. Yüzyılda Göç Sorunu", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, c. 14, S. 25, 1981, s. 171-203.

Pakalın, Mehmet Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü I*, M.E.B., İstanbul, 1993.

Sak, İzzet, Çetin, Cemal, "XVII. ve XVIII. Yüzyıllarda Osmanlı Devleti'nde Menziller ve Fonksiyonları: Akşehir Menzilleri Örneği", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 16, 2004, s. 179-221.

Sayın, Abdurrahman Vefik, *Tekâlif Kavaidi (Osmanlı Vergi Sistemi)*, Maliye Bakanlığı, Ankara, 1999.

Sezgin, İbrahim, "Paşa Livâsı", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, c. 34, İstanbul, 2007, s. 183-184.

Şahin, Arzu, "XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Mardin Sancağı'nın Sosyal ve İktisadi Durumu Hakkında Bazı Tespitler", *Rıfat Özdemir'e Armağan*, (Ed. Rahmi Doğanay, Ahmet Çelik, Fatih Özçelik), Hiperlink Eğitim İletişim Yayıncılık San. Paz. Ve Tic. Ltd. Şti., İstanbul, 2018, s. 251-269.

Tabakoğlu, Ahmet, "İmdâdiyye", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, c. 22, İstanbul, 2000, s. 221-222.

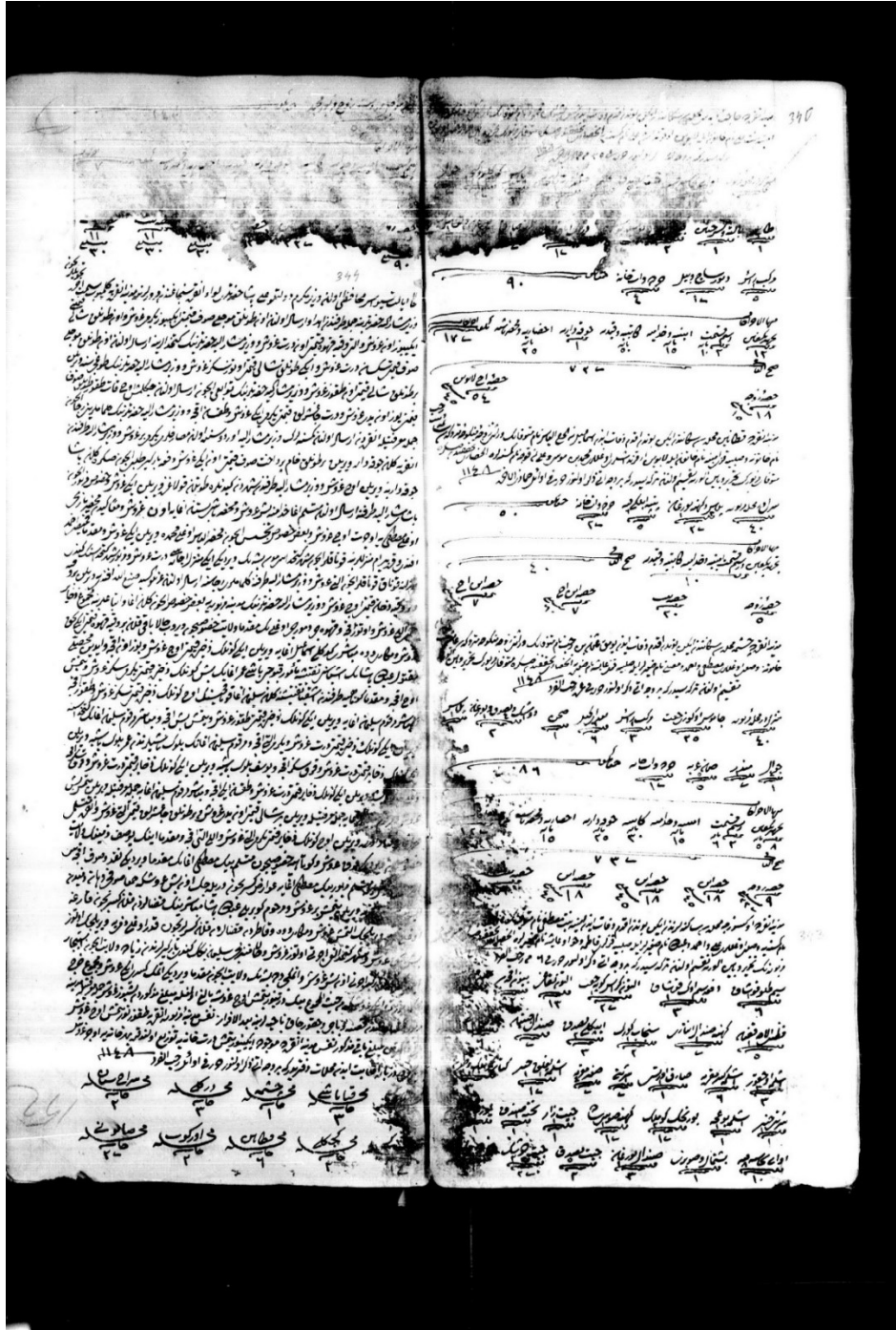
_____, *Osmanlı Mâlî Tarihi*, 1. Baskı, Dergah Yayınları, İstanbul, 2016.

_____, "Tekâlif", *TDV İslâm Ansiklopedisi* c. 40, İstanbul, 2011, s. 336-337.

Uluçay, M. Çağatay, *18. ve 19. Yüzyıllarda Saruhan'da Eşkiyalık ve Halk Hareketleri*, Berksoy Basımevi, İstanbul, 1955.

Ekler

Ek-1.179

179 Sivas Eyaleti valisinin Ankara'dan geçerken konaklamak istemesi, ancak valinin Ankara'ya uğramaması için 1473 kuruş masraf yapıldığını gösterir belgedir. A.Ş.S. nr. 116, vrk. 56, b. 344.